

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Balkanlar'da Bizans'a Askerî Yardımları

Military Aid from the Seljuk State of Türkiye to the Byzantine Empire Campaigns in the Balkans

Şeyhmus Nayır¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Şeyhmus Nayır (Doktora Öğrencisi),
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim
Dalı, İstanbul Türkiye.
E-posta: seyhmsunayir@gmail.com
ORCID: 0009-0006-0042-0197

Başvuru/Submitted: 30.05.2023
Revizyon Talebi/Revision Requested:
08.06.2023
Son Revizyon/Last Revision Received:
03.07.2023
Kabul/Accepted: 02.08.2023

Atıf/Citation: Nayır, Şeyhmus, "Türkiye Selçuklu Devleti'nin Balkanlar'da Bizans'a Askerî Yardımları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 39 (2022), s. 99-143 <https://doi.org/10.26650/gaad.1306607>

öz

Türkiye Selçuklularının kurucusu ve ilk hükümdarı Süleyman Şah (1075-1086) döneminden itibaren Selçuklular, Bizans'a Balkanlarda düzenledikleri seferlerde askerî yardımlarda bulunmuşlardır. Söz konusu askerî destek hakkında çağdaş kaynaklarda bazen ayrıntılı bilgilere ulaşılabildiği gibi kimi durumlarda sadece kısa bilgiler yer almaktadır. Türkiye Selçuklularının Balkanlardaki seferlerdeki mevcudiyetinin İznik Rum İmparatorluğu döneminde de devam ettiği tespit edilmektedir. Özellikle İmparator VIII. Mikhail Paleologos'un (1259-1282) Konstantinopolis'i (İstanbul'u) geri aldığı 1261'den sonra Bizans'ın, Balkanlarda Latinlerle olanlarında Türkler/Türkmenler belirleyici unsurlardan biri olmuşlardır. Makale Balkanlardaki Türkmen/Selçuklu varlığının Bizanslılarla olan ilişkilerin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmak amacıyla eldeki veriler ışığında ele alınmıştır. Türkiye Selçuklu-Bizans ilişkilerinde iki farklı medeniyetin gerekli durumlarda diplomasi yoluyla asgari ölçülerde uzlaştığı ve birbirlerine yardımda bulduklarını gösteren somut olaylara değinilmiştir. Bizanslılar 1071'den sonra Doğu'daki komşuları hâline gelen Selçuklu Türkmenlerini diplomasinin kendilerine müttefik edindiler. Türkiye Selçukluları da kuruluş yıllarında ve Moğol işgalinin meydana getirdiği otorite boşluğu sırasında Türkmenleri kontrol etmenin bir yolu olarak Bizans'ın askerî yardım taleplerini kendi iç dinamiklerine göre değerlendirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Balkanlar, Türkmenler, Aleksios Komnenos, Mikhail Paleologos, Normanlar, Latinler, Ücretli Askerler, Epir Despotluğu

ABSTRACT

Since Suleiman Shah's reign (1075-1086), the founder and first ruler of the Turkish Seljuks State (Sultanate of Rum), the Seljuks provided military aid to Byzantine empire in their campaigns in the Balkans. While details regarding the military support in question can be discovered in contemporary sources, in some cases, only brief information is available. It is believed that the Turkish Seljuks' involvement in the campaigns in the Balkans continued

during the Empire of Nicaea. Especially after 1261, when Emperor Michael VIII Palaiologos. Palaiologos (1259–1282) recaptured Constantinople/Istanbul, and the Turks/Turkmens became one of the decisive factors in the Byzantine wars with the Latins in the Balkans. This study aims to study the literature available on this topic and to contribute to a better understanding of the Turkmen/Seljuk presence in the Balkans and their relation with the Byzantines. Several events demonstrate that two different civilizations came to terms with diplomacy and helped each other during the Turkish Seljuk–Byzantine relations. The Byzantines enabled the Seljuk Turkmens, who became their eastern neighbors after 1071, to participate as their allies in their campaigns to the Balkans, using every opportunity offered by diplomacy through gifts, donations, and agreements. The Turkish Seljuks evaluated the military aid demand of Byzantium according to their own internal dynamics as a way of controlling the Turkmens during the establishment years and the vacuum in authority created by the Mongol invasion.

Keywords: Seljuks, Balkans, Turkmens/Turcomans, Alexios Komnenos, Michael Palaiologos, Normans, Mercenaries, Despotate of Epirus

EXTENDED ABSTRACT

The Turkish Seljuks State (Seljuk Sultanate of Rum) started sending auxiliary troops to assist the Byzantine Empire in its Balkan campaigns since the reign of Sultan Suleiman Shah I (1075–1086). Emperors from the Komnenos dynasty specifically benefited from the Seljuk Turkmens in these campaigns. Particularly during the reign of Alexios I Komnenos (1081–1118), Turkmens played an important role in the Byzantine army in recapturing strategic cities such as Draç, which was under Norman occupation. It has been determined that the presence of the Turkish Seljuks in the Balkan campaigns continued during the Greek Empire of Nicaea. After 1261, when Emperor Michael VIII Palaiologos (1259–1282) recaptured Constantinople (Istanbul), Turks/Turkmens were one of the decisive elements in Byzantium's wars with the Latins in the Balkans. Emperor Michael VIII Palaiologos had probably established contact with the Turkmens and their chiefs during his stay (1256–1257) with Sultan Izz al-Din Kay-Kawus II (1246–1262). When he ascended the throne as emperor, it is believed that he used these close relations with the Turkmens during the Balkan campaigns. Byzantium's foreign policy during this period was orientated toward eliminating any threat from the Balkans to block the Latin occupation of Constantinople. Not only did this Western-centered policy of the emperor enable the Turkmens of Western Anatolia to serve in the Byzantine army as paid soldiers but also contributed to the establishment of Turkish sovereignty in the region. During the reign of Emperor Michael VIII Palaiologos, Christian–Turkish elements called Turkopol joined various ranks of the Byzantine army. It is known that many Turks who converted to Christianity or were born to this religion during and after Michael VIII Palaiologos's reign lived in the Byzantine Empire. Moreover, one of the most controversial issues of the Turkish presence in the Balkans is based on the relations between the Turkish Seljuks State and Byzantium. It is known that after Sultan Izz al-Din Kay-Kawus II defected to Emperor Michael VIII Palaiologos, a large Turkmen group loyal to him moved to the Balkans. These Turkmens, known as Gagauz Turks, settled in Dobrudja and lived in the Balkans. It is claimed that after the death of their leader Sarı Saltık, some of them returned to Anatolia and, in time, the rest of them became

Christians and continued to live in the region. This Turkish community points to the existence of an important mass in contact with this region since 1078, when the presence of Seljuk Turks in the Balkans was known. One of the most important issues mentioned by the sources both in the Balkan campaigns during the Komnenos period and in the operations during the reign of Emperor Michael VIII Palaiologos was the mastery of the Turkish cavalry in archery. The sources of the period mention that the lightly-armored, fast-moving Turkmen archers were effective in defeating Byzantium's enemies. The Byzantines made the Seljuk Turkmens, who became their eastern neighbors after 1071, their allies through gifts, donations, and treaties, exploiting every opportunity this diplomacy offered them. The Turkish Seljuks State also evaluated Byzantine Empire's requests for military assistance according to their internal dynamics as a way of controlling the Turkmens during their foundation years and during the authority vacuum created by the Mongol invasion. In this study, concrete events indicating the relations between the Turkish Seljuks State and the Byzantine Empire are discussed, which reveal that two different civilizations reconciled and helped each other to a certain extent through diplomacy, when necessary.

Giriş

M.S. V. yüzyıldan itibaren Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara inen Türk kavimleri (Hun, Avar, Macar, Bulgar, Peçenek/İskitler, Uz ve Kuman-Kıpçaklar) hayatlarını sürdürecekleri elverişli arazileri yurt tutmak amacıyla Bizans (Doğu Roma) İmparatorluğu sınırlarını aşmışlardı. Bizanslılar kuzeyde beliren bu savaştı topluluklar hakkında bilgi toplamak amacıyla “*Barbarlar Bürosu*” adlı bir birim oluşturmak zorunda kaldılar. Sınırlarını tehdit eden bu yeni düşmanın güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi, sosyal hayatları, ekonomik durumları ve siyasi yapıları hakkında elde edilen bilgiler kayıt altına alınarak onları nasıl etkisiz hâle getirileceklerini araştırdılar.¹ Bizans İmparatorluğu uzun süren siyasi hayatı boyunca komşu ülkelerle kurduğu ittifaklarla ordularını takviye etmiş; paralı askerlerin hizmetine başvurmuştu. Bizans ordusundaki Türk varlığı V. asra kadar geriye gitmektedir. Romalı komutan Stiliko 406'da Germen kavimlerine karşı girdiği harpte Hunlar yardımcı kuvvetler olarak muharebenin kazanılmasına katkı sağlamışlardı.² İmparator I. Justinianos'un (527-565) hükümdarlığı zamanında 530 senesinde Bulgarlarla yapılan savaşta ele geçirilen esirler orduya alınmış, imparatorluğun Doğu sınırına Çoruh ve Yukarı Fırat bölgelerine gönderilmişlerdi. Justinianos dönemiyle ilgili bir diğer örnek de Hun Türklerinin ücretli asker olarak İtalya'ya düzenlenen seferlerde yer almalarıdır. Onun döneminde Bizans ordusunda hizmet eden Türk kavimlerinin Balkanlara ve Anadolu'ya iskân edildikleri bilinmektedir.³ İmparator Mavrikios'a (582-602) ithaf edilen *Strategikon* adlı eserde Türklerin savaş taktiklerinden ayrıca Bizans ordusunda Hunların ve Avarların da olduğu çeşitli milletlerden paralı asker istihdam edildiğinden söz edilmektedir.⁴ İmparator Herakleios (610-641) 627 yılında Sâsânîlere karşı sefere çıktığında Hazar Türkleri müttefik olarak sefere katılmışlardı.⁵ 688-711 seneleri arasında Bizans ordusunda Bulgar Türkleri görev yapmaktaydı. Söz konusu bu birlikler Thraceion ve Opsikion Themaları'ndaki bir kampta toplanmışlardı.⁶ Türkler Bizans ordusunda imparatoru koruyan muhafız birlikleri arasında da yer almışlardı. *Hetaireia* adı verilen muhafız kıtalarında Hazarlar ve Macar Türkleri de bulunuyordu.⁷ 946 yılında Bizans ordusunda Ferganalı Türklerin ve Hazarların görev yaptığı kaydedilmiştir.⁸ Bizans ordusunda görev yapan bir başka Türk kavmi de Peçeneklerdir. İmparator Konstantinos Monamakhos (1042-1054) 1049'da Peçeneklerden oluşan 15.000 kişilik bir orduyu Selçuklulara karşı göndermişti. Fakat Anadolu'ya sevk edilen bu birlikler asli görevle-

1 Yonca Anzerlioğlu, “Bizansta Türk Varlığı”, *Türkler*, VI, Ankara 2002, 218.

2 Lazslo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1971, s. 69.

3 Öner Tolun, “Bizans Tarihçisi Agathias ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, sy. 39, s. 147 (141-159); Anzerlioğlu, “Bizansta Türk Varlığı”, *Türkler*, VI, aynı yer.

4 Anonim, *Strategikon*, haz. George T. Dennis, çev. Volkan Atmaca, İstanbul 2011, s. 152-167; Anzerlioğlu, “Bizansta Türk Varlığı”, *Türkler*, VI, aynı yer.

5 D. M. Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, (çev. Zahide Ay), İstanbul 2008, s. 22, 43-44.

6 Anzerlioğlu, “Bizansta Türk Varlığı”, *Türkler*, VI, aynı yer.

7 Fatih Şen, *Bizans İmparator Muhafız Birlikleri Vargler*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2022, s. 84, 197.

8 Anzerlioğlu, “Bizans'ta Türk Varlığı”, *Türkler*, VI, 219.

rini yapmak yerine seferi yarıda bırakarak Bulgaristan taraflarındaki yurtlarına dönmüşlerdi.⁹ İmparator VI. Mikhail (1056-1057) ve I. Isaakios Komnenos (1057-1059) döneminde Hanoğlu Harun'un (Harun b. Hakan) emrindeki birliklerle Bizans ordusunun Doğu'daki eyaletlerinde görev aldığı bilinmektedir.¹⁰ İmparator Romanos Diogenes (1068-1071) döneminde Bizans ordusunda Peçenekler, Kumanlar ve Uzlar gibi birçok Türk boyu ücretli asker olarak istihdam edilmeye devam edildi. Malazgirt Muharebesi'nde adı geçen Türk toplulukları ücretli asker olarak sefere katılmışlardı hatta bir rivayete göre 15.000 kişilik bir Oğuz birliğinin de Selçuklulara karşı düzenlenen bu belirleyici savaşta yer aldıkları nakledilmektedir.¹¹ İmparator I. Aleksios Komnenos (1081-1118), 1091'deki Peçenek Seferinde ordusunu Kumanlarla takviye etmiş ve onların desteği sayesinde Peçenek tehlikesini tamamen bertaraf edebilmiştir.¹²

Bizans ordusunda Türkler uzun bir süreç boyunca görev aldılar. VII. Konstantinos Porphyrogenitus (913-959) *De Administrando Imperio*¹³ adlı eserde haleflerine Türkler hakkında bilgi vererek bu kavimlerin listesini kaydetmiştir. Yukarıda kısaca izahı yapılan tarihî süreçte Bizanslıların Türk kavimlerinin muharip özelliklerine aşina oldukları anlaşılmaktadır. Rum Selçukluları ya da Türkiye Selçuklularının kurucusu olan Türkmenler de göçebe Türk kavimlerinden biri olarak 1078'den itibaren Bizans ordusunda yer aldılar.

1078-1204 Seneleri Arasında Türkiye Selçuklularının Balkanlarda Bizans'a Askerî Yardımları

Malazgirt Savaşı'nı takip eden 10 yıl içinde Türkmenler Anadolu'yu fethetmeyi başardılar ve Bizans'ın siyasi hayatına etki eden yeni bir güç olarak varlıklarını kabul ettirdiler.¹⁴ İmparator VII. Mikhail Dukas'ın (1071-1078) iktidarının son yıllarında ortaya çıkan isyanda Türkmenler, taht üzerinde hak iddia eden isyancı guruplara ihtiyaç duydukları askerî desteği

9 Akdes Nimet Kurat, *Peçenekler*, İstanbul 1937, s. 136-138.

10 Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1989, s. 37; Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 25 (1999), s. 59.

11 Muharrem Kesik, *1071 Malazgirt*, İstanbul 2018, s.53-74; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2018, s. 35-41; Faruk Sümer, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1988, s. 13.

12 Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 2006, s. 332-333; Kurat, *Peçenekler*, s. 214-227.

13 Çev. İlhan Aslan, İstanbul 2020, s. 29-42. Türklerin sahte ricata dayanan geri çekilmeleri ve benzer taktiklere dair uyarıda bulunan Bizans strateji kitapları hakkında bkz. Murat Keçiş, "İhanetten İmparatorluğa: IV. Romanos Diogenes", *Belleken*, 86/305, (Nisan 2022), s. 111.

14 Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'da ilerleyen Türkmenler Bizans'ın iç işlerine müdahil olarak onlara gerektiğinde onlara askerî yardımda bulunmuşlardı. Anadoludaki Selçuklu akınlarını idare eden Artuk Bey, Bizans Ordusundaki Norman ücretli askerlerinin lideri Roussel de Bailleul (Urselius)'un isyanı sırasında İmparator VII. Mikhail Dukas'a destek vermişti. Artuk Bey Urselius'u esir almasına rağmen sonradan onu serbest bırakmıştı. Artuk Bey'den sonra bir başka Türkmen reisi Emîr Tutak, Urselius'a karşı mücadele etti. Emîr Tutak onu mağlup ederek isyana son vermiş ve esir aldığı asi lideri imparatora teslim etmişti. Bkz. Ali Sevim, Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur, Ankara 1990, s. 48-49; Kesik, 1071 Malazgirt, s. 133-144, Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, çev. İdem Erman, İstanbul 2020, s. 142-144.

sağlamışlardı.¹⁵ Bizans imparatorları Balkanlarda düzenledikleri kimi seferlerde onların bu savaşçı özelliklerinden ücretli asker ya da müttefikleri olarak yararlandılar. Dönemin çağdaş kaynakları XI. yüzyılın sonları ile XIII. yüzyılda Bizans ordusunda görev alan Selçuklu askerlerinden söz etmektedirler. Konumuzla ilgili olarak Türkiye Selçuklularının, Bizans İmparatorluğu'na Balkan seferlerinde askerî yardımda bulunmaları Süleyman Şah'ın (1075-1086) İmparator VII. Mikhail Dukas'a (1071-1078) isyan eden Anatolikon Teması Generali Nikephoros Botaneiates'e (1078-1081) yardım ederek Konstantinopolis'te tahta geçmesinden sonra gerçekleşmiştir.¹⁶

İmparator Botaneiates'in Malazgirt Savaşı'ndan önce Bizans'a sığınan Emîr Erbasgan ve Çaka Bey ile olan ilişkileri Türkmenlere yabancı olmadığının en bilindik örnekleridir.¹⁷ Emîr Erbasgan, Botaneiates'in tahtı ele geçirmesinde önemli hizmetlerde bulunmuş; Bitinya bölgesinde faaliyet gösteren Kutalmışoğlu Süleyman Şah ve kardeşi Mansur'un taraf değiştirecek Botaneiates'in saflarına geçmelerine yardımcı olmuştu. Emîr Erbasgan, Selçuklu kökenli bir Türkmen olarak onun maiyetinde yer edinen dönemin önemli isimlerinden biriydi. Nikephoros Botaneiates, tahta geçmek için başkente doğru ilerlediği ve asker sıkıntısı çektiği bir sırada Nâvekiyye Türkmenlerinin ünlü lideri Erbasgan'ın yardımıyla kalabalık bir Türkmen kitlesini yanına çekmeyi başarmış, güçlü bir müttefik edinmişti. Muhtemelen Erbasgan olmasaydı Botaneiates Süleyman Şah'ın daha önceden anlaşmaya vardığı VII. Mikhail Dukas'ın isteği doğrultusunda yakalanıp taht iddiasına son verilecekti.¹⁸ General Botaneiates'in maiyetinde Erbasgan gibi ünlü bir Selçuklu reisinin bulunması ona tahtın yolunu açan Türkmen yardımını sağlamasında ve Türkmenlerle olan yakın ilişkilerinde faydalı olmuştu. Öte yandan Anadolu'da 1072'den sonra gelişen Selçuklu akınları sırasında esir olarak Bizans sarayına götürülen ve orada yetişen Çaka Bey ise onun maiyeti arasına girmiş güvenini kazanmış bir başka Türkmen'di. Bizans sarayında muhtemelen bu dönemde Çaka Bey ve Emîr Erbasgan dışında da yüksek mevkilere gelen Türkler vardı. Bizans kaynaklarında XI. asrın sonlarıyla XII. asırda Maniakes, Emîr Erbasgan/Erbasan, Tatikios, Emir Kamyres, Skallerios, Karas, İses, Aleksios Aksukhos, Prosukh (Porsuk) gibi birçok Türk'ün Romalıların hizmetinde olduğu görülmektedir. Keza İmparator VIII. Mikhail Palaiologos döneminde de Aleksios Rimpsas adlı Hristiyan bir

15 Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002, 36-37, 55; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul 2008, s. 8-9; Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 132-153; Cahen, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", *Bellekten*, LI/201, Ankara 1987, s. 1400, 1409-1410; A. D. Breheimmer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, çev. Tank Özbek, İstanbul 2022, s. 218-241; Vryonis, *Medieval Hellenizm*, çev. Erman, s. 142-154.

16 Botaneiates'in tahta geçmesi hakkında bkz. Nikephoros Bryennios, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010, s. 132-144.

17 Erdoğan Merçil, "Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları", *Selçuklular-Makaleler-*, İstanbul 2011, s. 335 vd; Akdes Nimet Kurat, *Çaka, Orta Zamanda İzmir ve Yakınındaki Adaların Türk Hakimi*, İstanbul, 1936, s. 8 vd.

18 Bryennios, s. 134; Mikhael Attaleitas, *Tarih*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010, s. 238; Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008, s. 148. Krş. Merçil, "Hanedan Mensupları", s. 336-337.

Türk'ten söz edilmektedir.¹⁹ Ayrıca Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Bizans'taki sürgün hayatı sırasında maiyetindeki kimi Selçuklu emîrlerinin de zorla din değiştirilerek Bizans ordusuna alındıkları, bir süre sonra da Sırpların hizmetine girdikleri bilinmektedir.²⁰

General Nikephoros Botaneiates'in Süleyman Şah ile olan temasları, başkentte tahta geçmesini isteyen hizbin güçlenmesine katkı sağlamıştı. Ostrogorsky²¹ de benzer bir ifade kullanarak muhaliflerin tüm ümitlerini Botaneiates'e bağladıklarını zikreder. Onun Türkmenlerden aldığı askerî destek, iktidarı elde etmesinde kaderini tayin eden önemli amillerden biri olmuştu. Botaneiates'in Türkmenlerle olan yakın temasları ileride değinileceği üzere imparator olmasından sonra da devam edecek ve muhalif isyanların bertaraf edilmesinde esas dayanak noktası olacaktır. Nikephoros Bryennios'un Edirne'de imparator ilan edilmesiyle başlayan ikinci iç savaşta. Süleyman Şah'ın birlikleri Botaneiates'in tahtını korumasında etkili bir unsur olarak ne kadar mühim olduklarını ispatlamışlardı. Selçuklu birlikleri Botaneiates dönemindeki iç isyanlarda müttefik kuvvetler olarak ilk defa Balkanlarda görünmüşlerdi. Süleyman Şah, Nikephoros Botaneiates'e verdiği askerî desteğin karşılığı olarak İznik'e yerleşmişti. Botaneiates'in tahta kimin geçeceğini belli olmadığı 1077/1078 yılındaki bu kritik anda Süleyman Şah'ı ittifaklarının bir simgesi olarak İznik'in (sahipliğini değil) yönetim hakkını devrettiği bir müttefiki olarak gördüğü ileri sürülebilir. Ancak çağdaş kaynak yazarı Bryennios²² asker sıkıntısı çeken imparatorun "*Bithynia/Bitinya'da İznik'te kalmakta olan Türklerin önderlerine başvurduğundan*" söz etmesi şehrin asıl hâkiminin Kutalmışoğulları olduğuna işaret etmektedir. Keza kaynak yazarının bu ifadesi şehrin aslında Bizanslılara ait olmasına rağmen Türkmenlerin oraya yerleştiklerini vurgulaması açısından dikkate değerdir. Botaneiates'in imparator olarak tahta geçtikten sonra bağlaşıklarına karşı göstermiş olduğu cömertliğin Bizans hazinesinin

19 Mikhail Psellos, *Mikhail Psellosun Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, Ankara 2014, s. 133-140, 295 (Ek: V); Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bige Umar, *Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996, s. 163, 197-199, 201, 209, 291, 404; Ioannes Kinnamos, *Historia*, çev. Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Ankara 2001, s. 6, 20, 24, 173; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 1995, s. 6, 7, 27, 36, 42; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2020, s. 590. Nikephoros Rimpas hakkında bkz. Georgios Akropolites, *Vekayiname*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010, s. 160. Erbasgan hakkında bkz. J. Laurent, "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", *Belleken*, LII/202, Nisan 1988, s. 220-221; Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 59. Çaka Bey için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Çaka, Orta Zamanda İzmir ve Yakınındaki Adaların Türk Hakimisi*, İstanbul, 1936, s. 8 vd.; a.mlf, *Peçenek Tarihi*, İstanbul 1937, s. 198 vd; Çoşkun Alptekin, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", *Tarihte Türk Devletleri*, II, Ankara 1987, s. 477-478; Mehmet Zeren, "Türklerin Ege Denizi'ne İlk Çıkış Süreci", *J. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu*, Muğla 2011, s. 148-152. Ayrıca bkz. Charles M. Brand, "XI. ve XII. Yüzyıllarda Bizans'ta Türk Varlığı", çev. Melek Öksüz, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi (UKİD)*, sy. 4, ss. 115-157.

20 Istvan Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. Ali Akkoyunlu, İstanbul 2008, s. 89; Irene Melikoff, "Sarı Saltuk Kimdi? Saltukname'nin Yazma Nüshaları Üzerine Bazı Dikkatler", *Destan'dan Masal'a Türkoloji Üzerine Yolculuklarım*, çev. Turan Alptekin, İstanbul 2008, s. 80; Pınar Kaya Tan, "Sultan II. İzzeddin Keykâvus Döneminde Sarı Saltuk'un Balkanlara Geçişine Dâir Mütâlaalar", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 37, 2021, s. 99-123.

21 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 322.

22 Bryennios, s. 147.

boşalmasına neden olduğu dönemin kaynak yazarlarınca ifade edilmektedir.²³ Attaleiates, imparatoru eleştirerek Süleyman Şah'a ve maiyetindeki emîrlere değerli kumaşlar, altınlar ve birçok hediyeler verildiğini belirtir.²⁴ Süleyman Şah'ın da Türkmen kuvvetleri üzerinde hâkimiyetini devam ettirmek için böylesi ittifaklara ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen ganimet ve toprak kazancı Süleyman Şah'ın adının duyulması ve Anadolu'ya yayılan Türkmen şeflerinin hizmetine girmesini kolaylaştırdığı ihtimal dâhilindedir. Keza Osmanlı tarihçisi Cenâbî, Süleyman Şah'ın maiyetindeki emîrlere hâkimiyetinde bulunan toprakları dağıttığını belirterek üstü kapalı şekilde böyle bir duruma değinmektedir.²⁵ Bitinya bölgesinden Konya'ya kadar olan bölgenin Süleyman Şah ve kardeşi Mansur'un denetiminde olduğu²⁶ bilinmektedir.

General Nikephoros Botaneiates, Süleyman Şah'tan aldığı askerî destekle ordusunu takviye ettikten sonra birliklerini başkent Konstantinopolis'e yollamıştı. Ona bağlı askerler ve Türkmenler şehirden görülecek şekilde Kadıköy-Üsküdar arasında kamp kurdular. Botaneiates bir süre sonra maiyetiyle birlikte başkente girdi. VII. Mikhail Dukas keşiş olarak yaşayacağı Studios Manastırı'nda inzivaya çekilerek tahtı ona bıraktı. 1078-1081 seneleri arasında hüküm süren III. Nikephoros Botaneiates 25 Mart 1078'de patrik tarafından imparator ilan edildi.²⁷ İmparatorun bu sırada karşılaştığı en önemli sorunlardan biri kendisiyle aynı zamanda Mikhail Dukas'a karşı ayaklanan Draç Valisi (Dux/Duks'u) Nikephoros Bryennios'un isyanının devam etmesiydi. Nikephoros Bryennios, Malazgirt Savaşı'na katılan, Romanos Diogenes'in maiyetinde bulunan subaylardan biri olarak tanınıyordu. Türk akınlarına karşı yeterince mücadele edilmediğini öne sürerek VII. Mikhail Dukas'a karşı ayaklanmıştı. Taht üzerindeki talebini şimdi Botaneiates'e karşı sürdürmekteydi. Edirne'ye hâkim olan Bryennios burada askerleri tarafından imparator ilan edilmişti. Balkanlarda görevli Bizanslı sivil bürokratlar da Bryennios'u desteklediler. Balkanlar bu sırada Anadolu'yu Türkmenlere terk eden Bizans'ın elinde kalan yegâne büyük toprak parçasıydı. Devletin ayakta kalmasını sağlayacak olan üretim gücü ve asker temini I. Haçlı Seferi sonrasında Batı Anadolu geri alınana kadar bu bölgede yoğunlaşmıştı. Bryennios Trakyalılar, Makedonlar, Bulgarlar, Slavlar ve Yunanlardan müteşekkil büyük bir orduyu yönetiyordu. Ayrıca ordusunu Normanlardan ve Peçeneklerden oluşan paralı askerlerle takviye etmişti. III. Nikephoros Botaneiates ise Anadolu'da Bizans'ın elinde kalan yerlerde ve başkentteki bazı asillerin desteği ile iktidara gelebilmişti. Anadolu kökenli eski bir aristokrat aileden geldiği için imparatorluğun Malazgirt Muharebesi sonrasında son 10

23 Bryennios, s. 145-146; Attaleiates, s. 243.

24 Attaleiates, aynı yer. Krş. Kesik, *Selçukluların Muhteşem Sultanı Melikşah*, İstanbul 2021, s. 102; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 322. Bryennios dönemindeki boş hazine için bkz. Attalates, s. 270-272; Bryennios, s. 145-146.

25 Muharrem Kesik, *Cenâbî'ye Göre Türkiye Selçukluları (Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-zahir fî Ahvâli'l-Evâ'il ve'l-Evâhir adlı Eserinin Türkiye Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri)*, İstanbul 2023, s. 47.

26 Willermus Tyrensis, *Historia Rerum In Partibus Transmarinis Gestarum*, İngilizce çev. Emily Atwater Babcock-A.C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, New York, 1943, I, 78-79; *Anonim Selçuknâme*, nşr. ve çev. Feridun Nâfiz Uzluç, Ankara 1952, s. 23-24; Cenâbî, aynı yer.

27 Anna Komnena, s. 23 vd. Krş. Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 148-150.

yılda yaşadığı çöküşü ve öncesinde meydana gelen hadiseler hakkında malumat sahibiydi. Dukas hanedanını yerinden etmesi, onu bu hanedanla ve olası destekçileri ile karşı karşıya getirmişti. Tahta geçtiği sırada Botaneiates'i asıl düşündüren husus Bryennios'a karşı iddiasını sürdürmesine yardım edecek yeterli askerî güce sahip olmamasıydı. Bu nedenle devletin var olan askerî gücünün (Bryennios'un elindeki askerler de dâhil olmak üzere) iç isyanlarla bir kez daha yıpranmasına engel olmak amacıyla Bryennios ile uzlaşma yollarını aradı. İmparator Botaneiates ona *Kaiser* unvanı vererek yardımcısı olmasını, maiyetinde bulunanlara verdiği rütbeleri ve çeşitli ihsanları imparator olarak onayladığını buna karşılık isyanına son vermesini teklif etti. Ancak, Bryennios talihini denemek, başkente imparator olarak girmek amacıyla yapılan teklifleri geri çevirdi. Çağdaş Bizans kaynakları İmparatorun bu gelişme karşısında asi generali ölü ya da diri olarak ele geçirmesi için hazırlanan orduya Aleksios Komnenos'un *Nobelisimos* unvanıyla başkomutan (*Megalos Domestikos*) atadığından söz ederler.²⁸ Ancak imparator komutası altındaki askerlerin az olması nedeniyle İznik'e yerleşmiş olan müttefiki Süleyman Şah ve kardeşi *Mansur*'a başvurarak onlardan yardım istedi. Onlar durumun aciliyetine binaen derhâl 2.000 kişilik bir Türkmen kuvvetini imparatorun emrine verdiler. Ayrıca takviye kuvvet olarak bir başka birliği göndereceklerini imparatora bildirdiler.²⁹ Attaleiates'e göre³⁰ Girit'ten getirilen bir ordu da Aleksios'un emrindeki kuvvetlere dâhil edilmişti. Asi generalin kendisiyle aynı ada sahip torunu veya oğlu olduğu düşünülen Bizanslı tarihçi ve devlet adamı Nikephoros Bryennios³¹ devamında gelişmeleri şöyle aktarmaktadır:

"(...) İmparatora bilgi sunulunca, artık daha fazla oyalanılmamasına, tersine Başkomutanın [Aleksios Komnenos'un] orduyla [Bryennios üzerine] gönderilmesine karar verildi; çünkü Bryennios olmayacak şeyler talep ediyor görüldüğünden anlaşmaya varılabileceğinden umut kesilmişti. Böylece Komnenos yanında bağlaışık Türkler ve İmparator Botaneiates'in yanı sıra gelen Khoma/Gümüsu'lar denilen askerler, ayrıca İtalya'dan gelmiş Frankların kıt'alarından biri ve Ölümsüzler denilen özel birliğin bir bölümü bulunduğu hâlde [başkentten] çıktı."

Aleksios Komnenos, Botaneiates'ten hareket emrini aldıktan sonra beraberindeki kuvvetlerle başkentten ayrılıp Silivri yakınlarında ordugâhını kurmuştu. Türkmen kuvvetleri de orduda bulunuyordu. Muhtemelen orduda Erbasgan'a bağlı bir gurup Nâvekiyye Türkmenleri de yer almışlardı. Ancak dönemin çağdaş kaynaklarında bunu doğrulayacak bilgi yoktur. Ne yazık ki bu ünlü Selçuklu emîrinin Bizans'taki yaşamı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz.

28 Anna Komnena, s. 24-25; Zonaras, s. 153; Bryennios, s. 147, 151; Attaleiates, s. 283. Krş. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 322-323; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 55; Kesik, *Melikşah*, s. 102; Yusuf Ayönü, "Osmanlılardan Önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21/2, İzmir 2006, s. 18.

29 Bryennios, s. 147-148. Krş. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 9.

30 s. 283; Vryonis, *Medieval Helenizm*, çev. Erman, s. 145; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 55; Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997, s. 610.

31 Bryennios, s. 150-151; Anna Komnena, s. 26.

Silivri'den yoluna devam eden *Megas Domestikos* doğrudan Kalabria'ya³² Bryennios'un üzerine yürüdü. Aleksios, öncülerini vasıtasıyla Bryennios'un ordusunun çok kalabalık ve yakınlarda olduğunu öğrenmişti. Olası bir baskına uğramamak için ordusunu savaş düzeni alması için alarma geçiren Aleksios Komnenos, Franklardan oluşan ücretli askerlerin ve *Ölümsüzlere* denilen elit askerî birliğin idaresini bizzat kendisi üstlendi. Süleyman Şah'ın gönderdiği 2.000 kişilik Türkmen birliklerini ve Khoma'lı (Homa/Gümüşsu) denilen muhtemelen yerel kökenli askerleri Konstantinos Katalakon'a bıraktı. Katalakon'un idaresindeki birlikler, Bryennios'un ordusundaki ücretli askerlerden olan Türk kökenli Peçeneklerin tam karşısında konuşlandılar.³³ Gelişmeleri yakından takip eden İmparator Nikephoros Botaneiates eski tecrübelerine dayanarak Aleksios Komnenos'a çatışmaya girmek için acele etmemesini, Süleyman Şah'ın taahhüt ettiği takviye kuvvetlerin Silivri'ye varışını beklemesini emreden mektuplar yollamıştı. Ancak o, Bryennios'un kuvvetlerinin kendisine çok yaklaşması sebebiyle muharebeye girmek zorunda kaldı.³⁴ Kalabria mevkiinde meydana gelen çarpışmanın ilk safhalarında Aleksios'un kuvvetleri, Bryennios'un kalabalık ordusu karşısında tutunamadı. Katalakon'un emrindeki Khoma'lı askerler Peçeneklere mağlup olmuş, Frank paralı askerleri de saf değiştirerek karşı tarafa geçmişlerdi. Aleksios uğranılan mağlubiyet karşısında daha fazla kayba uğramamak için kalan kuvvetlerle geri çekilmek zorunda kaldı. Bryennios'a tahtın yolu açılmış görünüyordu. Fakat her şeyin kaybedilmek üzere olduğu bu kritik anda Süleyman Şah'ın söz vermiş olduğu Selçuklu kuvvetlerinin Aleksios'a yardıma gelmesi, savaşın gidişatını değiştirdi. Selçuklu kumandanı emrindeki birliklerin bir kısmını pusu kurmak amacıyla geride bırakırken kalan kuvvetlerle muharebenin devam ettiği alanın dört bir yanına yayılarak Bryennios'un ordusunun mukavemetini kırmaya çalıştı. Türkmen süvarileri maharetli şekilde kullandıkları yaylarla onları ok yağmuruna tuttular. Fakat bu ilk şoku atlatan Bryennios, ordusunda düzeni sağlamayı başardı ve karşı saldırı emrini verdi. Selçuklular savaşın tüm şiddetiyle devam ettiği sırada bozguna uğramış gibi yaparak gerilediler; asi generalin ordusunu pusu kurdukları mevkiye doğru çektiler. Burada yapılan çarpışmada Bryennios'un ordusu çember içine alınıp mağlup edildi; kendisi ise esir olarak Selçukluların eline geçti. Bryennios'un emrindeki Peçenek kuvvetleri bu sırada savaşın kaybedilmek üzere olduğunu anlayarak onu terk ettiler ve ordusunun ağırlıklarının bulunduğu artçı birlikleri yağmaladılar; elde ettikleri ganimetle ülkelerine döndüler.³⁵ Türkler ustalıkla kullandıkları yaylarıyla düşmanı kaçırmaya zorlamışlardı. Hatta düşmanı ok bulutu içinde

32 Silivri'nin 6 kilometre kuzeybatısındaki şimdiki Yolçatı (Gelevri) bkz. Zonaras, s. 153 not 56. Krş. Marek Meško, "Some Thoughts on the Military Capabilities of Alexios I Komnenos: Battles of Dyrrachion (1081) and Dristra (1087)", *Graeco-Latina Brunensia* (24 / 2019-2), s. 151 not 59.

33 Bryennios, s. 154-155; Zonaras, s. 153; Anna Komnena, s. 26. Anna Türklerden ilerideki sayfalarda söz edecektir. (s. 31 vd)

34 Bryennios, s. 155; *Alexiad*, s. 26-28.

35 Bryennios, s. 155-161; Zonaras, s. 153; Attaliates, s. 284-287; Anna Komnena, s. 31-33. Krş. Kurat, *Peçenekler*, s. 156-158; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 70; Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 152-153; a.m.f., *Melikşah*, s. 104-105; James Gilmer, "The Battle of Kalabrye Revisited", *Byzantina Symmeikta*, vol. 31 (2021), s. 154-155, 158-173.

bırakmışlardı.³⁶ “*Tahtını büyük ölçüde Selçukluların desteğiyle elde eden Botaniates, şimdi yine onların yardımıyla tahtını koruyabilmiş oldu.*”³⁷

Kalabriya’daki Türklerin katkısı hakkında Bizans kaynaklarında birbirinden farklı ifadeler yer almaktadır. Anna Komnena’ya göre imparator savaşı kaybettikten sonra gelen Türk kuvvetlerinin subaylarıyla yaptığı toplantıda düşmanı pusu kurarak imha etmeyi kararlaştırmış; Türklerin ok atışlarıyla ve şiddetli hücumlarıyla düşman mağlup edilmişti. Bryennios, Aleksios’un muharebede hezimete uğradığı sırada Türklerin takviye birliklerinin yardıma geldiklerini; düşmanı pusu kurulan yere çekerek imha ettiklerini anlatmaktadır. Attaleiates’e göre mağlup edilip savaşı kaybetmek üzere olan taraf Bryennios’tu ve Türk saldırısı düşmana son darbeyi indirmek amacıyla Aleksios tarafından planlanmıştı. Buna göre Türkler düşman karşısında önce saldırıya geçmişti. Bryennios’un ana ordusundan ayrılan birlikler Türkler tarafından etkisiz hâle getirildi. Türkler böylece düşman ordusunu tedirgin ettikten sonra iki ordu arasında amansız bir savaş başladı. Aleksios, harp meydanının çevresindeki tepelere bir kısım Türk askerini pusuya yatırmıştı. Bryennios’un ordusu pusu kurulan yere çekildiğinde Türkler ve Rumlar ok atışlarıyla düşmanı mağlup etmişlerdi. Zonaras ise Türk birliklerinin katkısıyla Botaneiates’in hasmını yendiğini kısaca belirtir.³⁸ Zonaras dışındaki Bizans kaynaklarının savaşla ilgili anlatılarının ortak noktası, Türklerin pusuya dayalı stratejileriyle ok kullanmaktaki maharetlerinin muharebenin kazanılmasındaki etkisine değinmeleridir.

Selçukluların yardımıyla Bryennios’u bertaraf eden Nikephoros Botaneiates bu olaydan kısa bir süre sonra Anadolu’da Nikephoros Melissenos’un isyan ettiği haberini aldı. Melissenos, Süleyman Şah’ın desteği ile İznik’te imparator olarak karşılanmıştı (1080). Botaneiates, bu haberi aldığı anda duyduklarına inanmamış olması muhtemeldir. Melissenos, Süleyman Şah’tan aldığı desteğin karşılığında Frigya ve Galatya themaları ile Batı Anadolu’daki Bizans şehirlerini Türkmenlere teslim etti. İsyanı bastırmakla görevlendirilen Aleksios Komnenos bu görevi kabul etmedi. Ama tahtı ele geçirmek amacıyla o da isyan bayrağı açarak hazırlıklara girişti. İmparatorluk tacı için yeniden başlayan mücadelede mükabil imparator adayı olarak durumunu güçlendirmek maksadıyla Dukas Hanedanı ile akrabalık bağı kurdu. Onların desteğiyle başkente doğru ilerledi. General Aleksios, Konstantinopolis’i koruyan ücretli askerlerin yardımıyla şehri ele geçirdi. Başkent üç gün boyunca amansız şekilde yağmalandı. Aleksios Komnenos böylece şehirde meydana gelen terör ortamıyla muhaliflerini sindirdikten sonra 4 Nisan 1081 tarihindeki Paskalya yortusunda Romalıların imparatoru olarak tahta geçti.³⁹ Anna Komnena’ya göre⁴⁰ Aleksios henüz Çorlu taraflarında iken Meriç Boyu civarında akına çıkan

36 Attaleiates, s. 284; Anna Komnena, s. 32.

37 Kesik, *1071 Malazgirt*, s. 153. Nikephoros Bryennios, imparator olma arzusunu daha fazla sürdürmemesi için kör edildi; yandaşları aynı akibete uğramayı beklerken Botaneiates tarafından affedildikleri duyuruldu. Attaleiates, s. 287-289.

38 Anna Komnena, s. 31-33; Bryennios, s. 155-161; Attaleiates, s. 284; Zonaras, s. 153.

39 Anna Komnena, s. 67 vd., 71-77, 81-94; Bryennios, s. 131, 173-181; Zonaras, s. 157-160. Krş. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 323-324.

40 Anna Komnena, s. 77.

bir Türk birliğiyle karşılaşmışlar onları hizmetlerine almışlardı. Zonaras⁴¹ da *Alexiad'*ın verdiği bilgiyi doğrular şekilde Aleksios'la birlikte şehre girenler arasında barbarların da olduğunu söylemektedir. *Alexiad'*da oldukça kapalı bir şekilde ifade edilen bu Türklerin Botaneiates'a yardıma gelen ve Süleyman Şah'ın gönderdiği Türkmenlerden olmaları muhtemeldir. Anna Komnena'nın ifadesinden onların ganimet elde etmek için Rumeli'de kaldıkları anlaşılmaktadır.

I. Aleksios Komnenos imparatorluk tacını taktığında Bizanslılar Peçeneklerin Balkan arazilerine düzenledikleri akınlarla uğraşıyorlardı.⁴² Ama asıl tehlike Güney İtalya'daki üslerini terk eden Normanların Adriyatik kıyılarına çıkarma yaparak başkenti tehdit etmeleriydi. Normanlar Konstantinopolis'i Adriyatik kıyısına bağlayan *Via Egnatia* adlı eski Roma yolunun kilit noktası durumdaki Draç'ı (Dyrrhakhion) karadan ve denizden kuşatmışlardı. Norman lider Robert Guiscard'ın (ö. 1085) Bizans'a karşı bir sefer hazırlığı içinde olduğu İmparator III. Nikephoros'un henüz tahtta bulunduğu 1080 yılından beri⁴³ bilinmekteydi. Aleksios Komnenos başa geçtiğinde beklenen işgal gerçekleşmişti. Doğu'da ise Küçük Asya'nın (Anadolu) büyük bir kısmı Türkmenler tarafından ele geçirilmişti. Türkmenler, başkentin karşı kıyısında yer alan Üsküdar'da karargâh kurmuşlardı. Onların da denizi geçmesi an meselesiydi.⁴⁴ Anadolu'da hâlâ Bizans'ın elinde kalan arazilerin merkezle irtibatları kesilmiş durumdaydı. İmparatorluk donanması iyice güçten düşmüş ve hazine uzun senelerdir devam eden ekonomik kriz nedeniyle boştu.⁴⁵ I. Aleksios Komnenos tahtını medyun olduğu iç savaşta da imparatorluğun sahip olduğu son askerî mukavemeti de eritmişti. Bizans'ın elinde kalan son büyük arazisi parçası olan Balkan toprakları da Norman tehdidi ve Peçenek Türklerinin akınlarıyla Anadolu gibi kaybedilmek üzereydi. Aleksios, seleflerinin yolundan giderek yönünü Şark'a çevirdi; Normanlara karşı yapacağı muharebede Türkmen süvarilerinden yararlanmak için diplomatik girişimlerde bulundu. Görüşmelerin sonucunda Süleyman Şah ile 1081 yılı Haziran'ında *Dra-kon Suyu Antlaşması*'nı imzaladı. Bizans kaynakları, anlaşma sırasında imparatorun sultana yüklü miktarda hediye verdiğini kaydederek Doğu sınırını güvence altına almasının pahalıya mal olduğuna değinmektedirler. İmparatorun, bu aşamada Selçuklularla anlaşmaya varmak haricinde bir seçeneğinin bulunmadığı görülmektedir. İznik'i ele geçiren Selçukluları yerlerinden söküp atmak 1081 senesi itibarıyla Aleksios için uzak bir ihtimaldi. Zira Anadolu zaten kaybedilmişti, Balkanların da aynı akıbete uğramaması için Küçük Asya'nın Türklere ait olduğunu kabul etmesi umut ettiği askerî yardımı beraberinde getirdi. İmparator sefer hazırlıkları yaparken Süleyman Şah'tan asker talep ettiğinde muhtemelen aralarındaki anlaşma uyarınca Selçuklu askerleri Bizans ordusuna katılmak için Balkanlara geçtiler. Antlaşma Bizans için acil önem arz eden asker sıkıntısına geçici bir çözüm getirmişti; Selçuklular açısından ise Anadolu'daki varlıklarının resmen tescillenmesiyle neticelendi. Normanların Bizans toprak-

41 Zonaras, s. 159.

42 Kurat, *Peçenekler*, s. 159; Vryonis, *Medieval Helenizm*, çev. Erman, s. 154-155.

43 Anna Komnena, s. 53-60.

44 Anna Komnena, s. 53-60, 126; Vryonis, *Medieval Helenizm*, çev. Erman, aynı yer.

45 John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2017, s. 174-175.

larını işgali imparatoru, Selçukluların Anadolu'da ele geçirdikleri yerlerin hâkimi olduklarını tanımaya zorlayan belirleyici bir vaka olarak tarihteki yerini almıştır. Bu durum Bizans'ın yüzleşmek zorunda kaldığı siyasî buhranlar nedeniyle artık daha fazla göz ardı edemeyecekleri bir gerçeği kabullendiklerini göstermektedir. Birkaç sene öncesine kadar sadece bir Türkmen reisi olan Süleyman Şah, Botaneiates'e verdiği destekle İznik'i ele geçirip Bitinya bölgesindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmış; bir süre sonra Aleksios Komnenos tarafından sınırları belli bir devletin hükümdarı olarak tanınmıştı. Antlaşmaya göre Selçuklu-Bizans sınırı Kocaeli yarımadasında Drakon adı verilen bir dere olarak kabul edildi.⁴⁶ Aleksios Komnenos bu anlaşmayla Anadolu'daki Türkmen hâkimiyetini -geçici bir süre için olsa da-⁴⁷ kabul etti. Doğu'daki Selçuklu meselesini Norman seferi boyunca askıya alan imparator, tüm mesaisini Batıdaki sorunla ilgilenmeye ayırdı.

Bu anlaşmanın konumuz açısından asıl önemi Selçukluların Bizans'ın müttefiki olarak Norman seferine katılmalarıdır. Anna Komnena antlaşma sonrası Süleyman Şah'a yüklü miktarda hediye verildiğinden söz etmektedir. Muhtemelen Aleksios bu suretle savaşı kabiliyetlerini bildiği⁴⁸ Türkmenleri ordusuna dâhil edebilmişti. *Alexiad'*da yer almamasına rağmen anlaşmaya göre her iki tarafın da birbirlerine askerî yardımda bulunacaklarını taahhüt ettiklerini söyleyebiliriz. Süleyman Şah'ın, Selçuklu Emîri Kamyres'in idaresinde gönderdiği 7.000 kişilik askerî kuvvet⁴⁹ Aleksios'un Normanlara karşı muharebesinde önemli rol oynayacaktır.⁵⁰ Anna Komnena'da eğer aynı adlı farklı bir Kamyres'den daha söz edilmiyorsa Selçuklu emîrinin Norman seferinden sonra imparatorun hizmetine girdiği, Kumanlarla yapılan savaşlarda ve imparatora isyan eden Düzmece Diogenes'in yakalanıp gözüne mil çekilmesinde yer aldığı anlatılmaktadır.⁵¹

46 Anna Komnena, s. 126. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 61-62; Vryonis, *Medieval Helenizm*, çev. Erman, s. 155; Kesik, *Melikşah*, s. 109; Emrullah Kaleli, *Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar 1096-1204*, İstanbul 2016, s. 165-166. Haçlı kaynak yazarı Willermus Tyrensis, "Süleyman Şah'ın boğazlardan Suriye'ye kadar uzunluğu 30, genişliği 10 veya 15 gün süren Anadolu'ya ve bütün şehirlerine sahip oldu. Gemileri olsaydı Türkler İstanbul'u da alabilecekerdi." diyerek bu duruma işaret etmektedir. Bkz. *a.g.e.*, I, 78-79. Keza Anna Komnena da (aynı yer) onun neredeyse denizi aşmak üzere olduğunu belirtmektedir.

47 Süleyman Şah'ın ölümünden sonra Bizans yeniden saldırıya geçmiş hatta I. Haçlı Seferi sırasında Batı Anadolu'yu ve Güney Akdeniz sahillerini yeniden imparatorluk topraklarına katmayı başarmıştır. Bkz. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 336-37; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 84-87, 89, 104; Vryonis, *Medieval Helenizm*, çev. Erman, s. 156-157; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 78-85, 97

48 Hâlâ tartışmalı olan 1021 tarihli Çağrı Bey'in ünlü seferi de dâhil olmak üzere Pasinler Savaşı ve sonrasında Türkmen kuvvetleri Bizans ordusu ile başarılı mücadelelere girmişlerdi. Tuğrul Bey'in Anadolu Seferi burada önemli bir yer işgal eder. Türkmenler özellikle 1071'den sonra gerçekleştirdikleri akınlarla Anadolu içlerine doğru ilerlemişlerdi. Bkz. Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 2014, s. 24, 39 vd., 71 vd., 76 vd., 79, 111-113.

49 Anna Komnena, s. 163.

50 Anna Komnena, s. 159-170. Krş. Michael Angold, *Byzantine Empire 1025-1204*, New York 1997, s. 134; Kesik, *Melikşah*, s. 109-110; Kaleli, *Bizans ve Batılar*, s. 166; Özaydın, "Anadolu Selçukluları", *Siyasî-Dinî-Kültürel ve Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, 104.

51 Anna Komnena, s. 287-298.

Robert Guiscard,⁵² Papa VII. Gregorios'un (1073-1085) desteğini ve onayını alarak *shizmatik* Bizans'a karşı savaş ilan etti (1081). İmparator Aleksios, Normanların Bizans'ı istila etmek için büyük kara ve deniz güçlerini seferber ettiğini duyunca Anadolu'da bulunan valilere bölgelerini yeterince savunacak birlikler bırakmalarını, kalan askerlerle derhâl kendisine katılmalarını emretti. Ayrıca, Alman İmparatoru IV. Heinrich (1054-1106) ve Venedik Dukası ile Normanlara karşı ittifak arayışına girdi ve sonunda onlarla arzu ettiği ittifakı gerçekleştirdi. Robert Guiscard, 17 Haziran 1081'de Draç'ı karadan ve denizden kuşattı. Aleksios, aynı yıl Süleyman Şah ile bir anlaşma yaparak Doğu sınırında bulunan kuvvetlerini Balkanlara sevk etti. Türklerden müttefikleri olarak sefere katılmalarını istedi. Bu sırada Venedikliler, Adriyatik'te kendileri için de tehdit oluşturan Norman donanmasını mağlup ederek Robert'ın filosu ile olan bağlantısını kestiler. Aleksios Komnenos galibiyet haberini aldığı anda başkentte toplanmış olan emrindeki tüm kuvvetlerle Draç'a doğru harekete geçti. Bizans ordusu Ohri Gölü civarına geldiğinde buraya yerleşmiş bulunan Türkler sefere katıldılar. Bizans'a hizmet eden Grekleşmiş bir Türk olan Tatikios⁵³ Ohri'de yaşayan bu Türk kuvvetlerinin sevk ve idaresiyle görevlendirildi. İmparator Aleksios, Draç önlerine vardığında Normanları gece baskınıyla şaşırtmak amacıyla ordusunu şehrin etrafına yaydı. Müttefikleri tarafından gönderilen askerlere [Selçuklu Türklerine] "tuzla"ya giden yolu kontrol etmeleri, genel hücum başlayınca arkadan Normanlara saldırmalarını emretti. Ancak Robert, böylesi bir saldırıyı beklediği için Glykos Çayı üzerindeki ordugâhını terk edip deniz kıyısı yakınındaki "din şehidi" Theodoros onuruna yapılmış bir kilisenin bulunduğu arazide yeniden muharebe düzeni almıştı. İmparator baskın fırsatını kaybettiğini haber aldığı anda ordunun saflarını denize bakacak şekilde düzenledi; Vereg muhafız birliklerini yanında tuttu. Kararlaştırılan savaş planı gereğince Aleksios cepheden Normanlara saldırırken, Draç Kalesi'ndeki birlikler ona destek vereceklerdi; tuzla⁵⁴ yolunu takip eden Türkler de Normanlara arkadan saldıracaklardı. Harp başladığında Bizanslılar taktiksel planlarını başarıyla uygulayıp düşmanlarının geri çekilmesini sağladılar. Ama beklenmedik bir gelişme Bizans ordusunun dağılmasına yol açtı. Norman ordusunda yer alan Robert Gu-

52 İmparator VII. Mikhail Dukas'ın (1071-1078) III. Nikephoros Botaneiates tarafından devrilmesi Norman lideri Robert Guiscard'a Bizans topraklarını işgal etmek için bahane vermişti. Zira 1074 Ağustos'unda İmparator Mikhail'in oğlu ile Robert Guiscard'ın kızı evlenmişlerdi. İmparator Mikhail muhtemelen Normanları, Anadolu'da ilerleyen Türkmenlere karşı kullanmak niyetindeydi. Norman-Bizans ittifakı önce Nikephoros Botaneiates'in ardından Aleksios Komnenos'un tahta geçmesiyle gündemden düştü. Hırslı bir lider olan Robert Guiscard eski İmparator VII. Mikhail ile olan anlaşmasını öne sürerek Bizans'a karşı harekete geçti. Bkz. Angold, *Byzantine Empire 1025-1204*, s.129.

53 Hakkında ayrıntılı bilgi için Işın Demirkent, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)", *Bizans Tarihi Yazıları-Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, İstanbul 2005, s. 175-196. Osman Turan, Ohri'de yaşayan Türkleri Balkanlarda yaşayan Şamanist bir topluluk olarak nitelenmesine rağmen (*Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 62) kaynaklarda özellikle *Alexiad*'da bunu teyit edecek bir malumat yoktur. Turan bu ifadeyle Makedonya'da yaşayan Türkleri muhtemelen Peçenekler ya da Kumanlar olarak düşünmüş olmalıdır. Balkanlardaki Türk topluluklarına Bizanslıların İskitler veya barbarlar gibi terimler kullandıkları bilinmektedir. Ancak Ohri'de yaşayan Türkler hakkında böyle bir tanımlama kullanılmaması onların Anadolu kökenli olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

54 Draç'taki tuz madenleri ve savaşı inceleyen bir çalışma için bkz. Björn Forsén, Mika Hakkarainen ve Brikena Shkodra-Rrugia, "Blood and Salt: Some Thoughts Evolving from the Topography of the Battle at Dyrrachium in 1081", *Acta Byzantina Fennica*, 4 (N.s), Helsinki 2015, s. 63-84.

iscard'ın eşi firar eden askerleri yüreklendirerek yeniden saldırıya geçmelerini sağladı. Böylece toparlanan Norman birlikleri karşı taarruza geçtiler. Bizanslılar şiddetli Norman hücumu karşısında tutunamayıp geri çekildiler. Türk birlikleri ve henüz savaşa girmemiş Sırpların da muharebe alanını terk etmesiyle Robert Guiskard, İmparator Aleksios'a karşı ilk büyük galibiyetini ele elde etmiş oldu. Bizans ordusu Normanlarca kılıçtan geçirildi (Ekim 1081). Vareg muhafız birlikleri de dâhil olmak üzere birçok asilzade ölenler arasındaydı. Aleksios Komnenos Ohri'ye çekilip burada karargâh kurdu; uğranılan hezimet nedeniyle dağılan askerlerini yeniden toplamaya çalıştı. Draç bir süre daha direnmesine rağmen Normanların eline geçti. (Ocak-Şubat 1082).⁵⁵

Balkanlardaki Türk varlığına dair Anna Komnena'da henüz yeterince araştırılmamış dikkate değer bilgiler mevcuttur. Muhtemelen Selçuklu Türklerinden bazı guruplar XI. yüzyılların sonlarında ganimet elde etmek ve ücretli asker olarak görev yaptıkları Bizans ordusunda hayatlarını idame ettirmek amacıyla Balkan arazilerine yerleşmişlerdi. *Alexiad'*ın verdiği bilgilerden Ohri civarında yerleşen Türklerden haberdar olmaktadır. Kaynakta sözü edilen Ohri Türkleri muhtemelen bu suretle Anadolu'dan Balkanlara geçmiş olmalıdırlar. Belki de Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu içlerine ilerleyen Selçuklularının Balkanlara intikal eden bakiyelerinden olmaları da mümkündür. Ancak tüm bunları teyit edecek bir kaynak bilgisine sahip değiliz. Draç önlere Normanlarla yapılan savaşın ilk safhasında Bizans ordusunda bazı Türk birliklerinin bulunduğunu yine Anna Komnena'dan öğrenmekteyiz. Normanların arka saflarına geçmek için "tuzla" yolunu takip eden bu askerlerin Balkanlara ne zaman geçtiğine dair *Alexiad'*da veya dönemin diğer Bizans kaynaklarında bir bilgi yoktur. Muhtemelen bunlar Nikephoros Botaneiates döneminden beri Balkanlarda bulunuyorlardı; ya da I. Aleksios Komnenos *Drakon Anlaşması'*ndan sonra bazı Türkmen birliklerini Normanlara karşı muharebe etmek üzere Balkanlara getirmişti. *Alexiad'*da sözü edilen Türk kuvvetlerinin, Selçuklu Türkmenleri oldukları ihtimal dâhilindedir. Zira bu Türklerin, Balkanlarda yaşayan Türk kavimlerinden olmadıkları yine *Alexiad'*ın Peçenekleri veya Kuman Türklerini tanımladığı şekilden farklı olarak "bağlaşık ordusu" şeklinde söz etmesinden⁵⁶ anlaşılmaktadır. Aynı ifadeyi Nikephoros Bryennios'un isyanını bastırmakla görevli Bizans ordusunda yer alan Selçuklu kuvvetleri için bir başka Bizans kaynak yazarı daha kullanmıştı.⁵⁷ Öte yandan İmparator Nikephoros Botaneiates döneminde ganimet elde etmek için Balkanlarda kalan bir kısım Selçuklu Türkmenlerinin de olduğu bilinmektedir. Anna Komnena, Çorlu'da böyle bir birliğin varlığından söz etmektedir.⁵⁸ Kaynaklarda konuyla ilgili bilgi bulunmamasına rağmen olayların akışından Ohri'de yerleşen Türkler ile tuzla yolunu takip eden askerlerin Selçuklu Türkleri olmaları kuvvetle muhtemeldir.

55 Anna Komnena, s. 118-120, 124-126, 131-134, 135-137, 139, 142-151. Krş. Kaleli, *Bizans ve Batılılar*, s. 136-138, 162-163, 164-168.

56 Anna Komnena, s. 142. Nitekim *Alexiad* tercümesini yapan Bilge Umar da "bağlaşıklar ordusu" ifadesinden Selçuklu Türkleri olduğu sonucunu çıkarmıştır. Keza Anna aynı yerde yine bu birlikler hakkında "barbarlar" ifadesini kullanmaktadır.

57 Bryennios, s. 147-148.

58 Anna Komnena, s. 77.

Aleksios Komnenos, Draç önlerinde aldığı ağır mağlubiyetin ardından Ohri'den İstanbul'a dönünce ücretli askerlerin ve ordunun masraflarını karşılamak amacıyla kilise mallarına el koydu. Askerlerin savaşma azmini artırmak için elde edilen gelire maaşları ödendi. Robert Guiscard, Draç önlerinde yapılan savaştan galip ayrıldıktan sonra Larissa'ya doğru ilerledi. Draç'taki galibiyet Normanları stratejik *Via Egnatia* güzergâhının bir kısmını kontrol eder duruma getirmişti. İmparator Aleksios, Robert'in güçlerini bölmek amacıyla daha önceden anlaşmaya vardığı Alman İmparatoru IV. Heinrich'ten yardım istedi. Normanların İtalya topraklarına saldırmak istiyorsa tam zamanı olduğunu söyledi. Heinrich, esasen Papa VII. Gregorius ile çatışma hâlindeydi⁵⁹ ve onunla iş birliği yapan Robert'i sindirmeye çalışıyordu. İmparator Aleksios'tan acil destek çağırısını aldığı anda bu durum kendi politik çıkarlarına da uygun düştüğünden doğrudan İtalya'ya girdi. Heinrich'in İtalya seferinden endişe duyan Papa VII. Gregorius, Robert Guiscard'ı Almanların Roma'yı tehdit ettiğini bildirerek vakit kaybetmeden İtalya'ya dönmesini istedi. Norman lider seferin idaresini oğlu Bohemund'a bırakıp ülkesine dönmek zorunda kaldı. Aleksios Komnenos Robert'in yokluğunda Normanlara ağır bir darbe indirmek amacıyla Mayıs 1082'de Yanya'ya yürüdü. İmparator Aleksios, Yanya'da yapılan muharebede ağır kayıplar vererek Bohemund'un karşısında hezimete uğramaktan kurtulamadı. İmparator önce Ohri'ye çekildi; ardından daha emniyetli olduğunu düşündüğü Vardar'a kadar ilerledi. Burada ordugâh kurup dağılan askerlerini toplamaya çalıştı. İmparator Aleksios, Vardar'da ordusunu yeni katılan ücretli askerle takviye ederek moral bulmaya çalıştı. Bunların arasında Süleyman Şah'tan istediği askerlerin olup olmadığı hususu belli değildir. Anna Komnena, Norman seferinin başında imparatorun Türk askerlerinin orduya katılması için Süleyman Şah'a⁶⁰ başvurduğundan söz etmesine rağmen bu ücretli askerlerin kimliğine dair bilgi vermemektedir. İmparator gücünü topladıktan sonra yeniden Bohemund'un üzerine yürüdü. Aleksios, bir kez daha Normanlara yenildi ama bu seferki mağlubiyeti öncekilere oranla durumunu daha da kötüleştirdi. Normanlar aldıkları her galibiyetle başkente daha da yaklaşıyorlardı. Bohemund savaştan sonra ilerleyişlerine devam ederek Ohri'yi ve Üsküp'e hâkim oldu; kışı geçirmek üzere Larissa civarında ordugâh kurarak yerel idarecilerin itaatini kabul etti. İmparator Aleksios, başkente dönünce Süleyman Şah'ı içinde bulunduğu tehlikeli durumdan haberdar ederek bir an önce tecrübeli komutanların buyruğunda bir ordu göndermesini istedi. Süleyman Şah, Emîr Kamyres idaresinde seçme birliklerden oluşan 7.000 kişilik bir orduyu Konstantinopolis'e yolladı.⁶¹ Bohemund bu sırada Pelagonia, Tırhala ve Kastoria'yı zapt ederek ilerleyişini sürdürdü ve tüm birlikleriyle Larissa'yı kuşattı (23 Nisan 1083). Vali Leon Kephalaş başkente yolladığı habercisiyle Bohemund'un Larissa'ya ulaştığını, şehri her yönden

59 Anna Komnena, s. 49 vd. Krş. Sayime Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2010), s. 109.

60 Anna Komnena, s. 133.

61 Anna Komnena, s. 153-154, 155-157, 159-161, 162-163; Angold, *Byzantine Empire 1025-1204*, s. 134; Kaleli, *Bizans ve Batılar*, s. 165-168. Cahen ise sayı vermeden Aleksios'un Normanlara karşı Türklere yardım istediğinden söz eder. Bkz. *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 9.

ablukaya aldığı aceleyle bildirdi. Bu kritik anda İmparator Aleksios, ordusunu Selçuklulardan ve diğer müttefiklerinden aldığı yardımcı askerlerle takviye ederek askerlerinin ve halkın moralinin yükselmesini sağlamış olmalıdır. Latinler karşısında alınan mağlubiyet muhtemelen orduda bir bezginlik havası yaratmıştı; keza Balkanlarda işgal altındaki Rum ahalisi başta olmak üzere başkent halkının da Norman istilasının meydana getirdiği tehlikeyi hissettikleri aşikârdır. İmparator Aleksios ordusunu böylece güçlendirdikten sonra vakit kaybetmeden bir kez daha Bohemund'un üzerine yürüdü. Bizans ordusu Larissa yakınlarına vardığında şehrin valisinden acil yardım talep eden bir mektup daha aldı. Vali, halkın açlıkla boğuştuğunu, kedi ve köpeklerle kadar herşeyi tükettiklerini, düşmanın şehrin önünden ayrılması sağlanmadığı takdirde Normanlara teslim olacaklarını bildiriyordu. İmparator Aleksios, derhâl bir savaş meclisi toplayıp tüm komutanlarına vur-kaç taktiğini kullanarak Latinlerin yıpratılmasını, düşman iyice hırpalandıktan sonra savaş naraları atarak genel hücumla geçilmesini, saflarını sıkı tutmalarını emretti. Başkomutan olarak Nikephoros Melissanos ve Kourtikios Basileios'u atadı. İmparator *Libotanon Boğazı*'nı aştıktan sonra geçite yakın bir yerde pusu kurdu. Bizans ordusu phalanx/falanks düzeninde Bohemund'un ağır zırlı Norman birliklerine saldırdılar. Bohemund, Rum ordusunda imparatorun sancaklarının olduğu yerde Aleksios Komnenos'un bulunduğunu düşünerek süvarileriyle o yöne doğru hücumla geçti. Göğüs göğüse geçen çarpışmalardan sonra Bizanslılar bozguna uğrayıp geri çekildiler. Bohemund, bu esnada tüm gücüyle geri çekilen Bizans ordusunu takibe girişti. İmparator Aleksios, Bohemund'un ordugâhını terk ederek merkez hattından uzaklaştığını görünce onun artçı birliklerine saldırdı; daha sonra Norman karargâhına yönelip burayı ele geçirdi. Vakit kaybetmeden asıl Norman ordusu üzerine yürüdü. Bohemund durumu fark ettiğinde muharebeyi kaybetmek üzere olduğunu anladı. Son direniş noktası olarak Larissa'ya hâkim bir tepede ağır zırlı birlikleriyle tutunmaya çalıştı. Bizanslılar, Normanlara karşı tekrar saldırıya geçtiler. Savaşın bu cephesinde Anna Türk birliklerinden tekrar söz etmeye başlar. İmparator, Migidenos komutasındaki Türkleri Bohemund'un yolunu kesmesi için yolladı; ancak Normanlar, Selçuklu birliklerinin saldırısını püskürtmeyi başardılar. Bohemund son çare olarak Larissa yakınlarındaki bataklık araziye yöneldi; burayı aştıktan sonra dar bir boğazdan (Kleisoura) geçerek Domenikos Sarayı adlı düz bir alanda yeniden savaş düzeni aldı.⁶²

Savaşın bundan sonraki seyri Bohemund'un aleyhine gelişti. İmparator Aleksios, Normanlara indirilecek son darbe için Mikhail Dukas'ı görevlendirdi. İmparator ona, "*tüm adamlarını boğazdan içeri yollamamasını, birliklerinin ana bölümünü dışarda bırakmasını Türklere ve Peçeneklerden⁶³ oluşan okçu birlikleri göndermesini*" tavsiye etti. Ancak Türk birlikleri içeri girer girmez Bizans ordusundaki askerler muhtemelen ganimetten pay almak amacıyla onların peşi sıra boğazdan içeri girdiler. Bohemund kendi askerlerini bitişik nizamda ellerinde

62 Anna Komnena, s. 163-168. Krş. F. Chalandon, *Essai sur le règne d' Alexis Ier Comnène (1081-1118)*, Paris 1900, s. 89-90; Meško, "Battles of Dyrrachion (1081) and Dristra (1087)", s. 155-156.

63 Anna Sarmatlar demektir.

kalkanlarla sıralayıp bu saldırıyı kesmeyi başardı. Anna Komnena'nın anlatımına göre muharebenin bu ilk saldırıdan sonra boğazın önündeki ovada devam ettiği anlaşılıyor. Zira Bohemund'un hasımlarını bu dar boğazın yakınından geçen Salabria Çayı'na kadar kovaladığında boğazda ve ovada mücadele eden askerlerini yalnız bırakmıştı. Boğaz'ın çıkış noktasında Bizans ordusundaki Oğuz Türklerinden bir savaşıncının Latin askerlerinden iri yarı birini tek vuruşla öldürmesi üzerine savaşın seyri değişti. Sözü edilen Oğuz askeri daha sonra Bohemund'un sancaktarı üzerine yürüyüp sancağı ele geçirdi. Latin sancağını birkaç kez sallayıp yere attı; Latinler sancağın baş aşağı düşmesini geri çekilme alameti/işareti olarak algılayıp savaş alanını terk ettiler. Norman birlikleri Tırhala'ya ve oradan da Kastoria'ya doğru geri çekildiler. *Alexiad'*da Bohemund'un mücadelenin bu noktasında ne yaptığı anlatılmamaktadır, muhtemelen o da geri çekilen askerlerini takip ederek daha önceden yığınak yaptığı Tırhala'ya ve Kastoria'ya ulaşmış olmalıdır.⁶⁴

1083'de meydana gelen Larissa Savaşı'nın kazanılmasında ve Norman istilasının bertaraf edilmesinde Selçukluların da içinde olduğu Türk birliklerinin önemli bir rol üstlendiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bizans süvarileri, zincir zırhlarla korunan ve özel olarak yetiştirilmiş Norman süvarilerine karşı güçsüzdüler. Türk süvarileri (Peçenek ve Selçuklular) ağır zırhlı süvarilere karşı avantajlı konumdaydılar.⁶⁵ Selçuklu kuvvetleri ve diğer Türk kökenli unsurlarla desteklenen Bizans ordusunun bu galibiyetinden sonra Bohemund, köprü başı durumundaki Draç haricinde işgal ettiği yerleri terk ederek 1083'te İtalya'ya döndü. Ertesi yıl 1084'te babası Robert Guiscard ile yeniden Balkanlarda görüldü, ama Robert'in 1085'te gerçekleşen beklenmedik ölümü Norman istilasının sonunu getirdi. Draç'ı geri alan imparator⁶⁶ 1107'teki istilaya kadar onları savuşturdu.

Kuzey Yunanistan'ın Halkidi/Halkidikya Yarımadası'nda yer alan Aynaroz'da Süleyman Şah hakkındaki bir rivayet, Selçuklu Türklerinin Balkanlarda bıraktığı etkiyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Rivayete göre Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın soyundan gelen birisi, Aynaroz'da Koutloumousiou Manastırı'nı inşa etmişti. Manastırı kuran Selçuklu şehzadesi vaftiz olup Hıristiyanlığı kabul etmişti.⁶⁷ Bu kayıt oldukça erken bir tarihte Hristiyanlaşan Selçuklu Türkleri hakkında bilgi veren önemli bir ayrıntıdır. Zira *Alexiad'*ta da benzer şekilde din değiştiren Türkmenlere dair örnekler mevcuttur.

Türkiye Selçuklularının Bizans'ın müttefiki olarak Balkan seferine katılmalarının bir sonraki örneği Sultan I. Kılıç Arslan'ın (1092-1107) iktidarının son yıllarında yaşandı. Onun döneminde

64 Anna Komnena, s. 168-69.

65 J. Birkenmeier, *The Development of the Komnenian Army: 1081-1180*, Leiden 2002, s. 58-62. Ayrıca bkz. Angold, *Byzantine Empire 1025-1204*, s. 131.

66 Anna Komnena, s. 169-191. Krş. G. Finley, *Byzantine Empire: From MLVII to MCCCCLIII*, London 1854, II, 100; Kaleli, *Bizans ve Batılılar*, s. 168; Levi Roach, Normanlar Avrupa'nın Kurucuları Asya'nın Fatihleri, (Çev., Bekir Çelikcan), İstanbul 2023, s. 192-202; Sevtap Gölgesiz Karaca, "Bizans-Norman İlişkilerine Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVII/1, Temmuz 2012, s. 111-112.

67 Oytun Ayberk Fırat, *Aydinoğulları Beyliği ve Sırplar 1313-1403*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021, s. 35 not 141.

Selçuklular Doğu'da Büyük Selçuklu emîrleriyle mücadele ederken Bizans da yeniden beliren Norman tehdidiyle uğraşıyordu. Bohemund'un Papalık başta olmak üzere Batı'daki faaliyetleri Katolik-Ortodoks anlaşmazlığının yeni bir safhasını gündeme getirdi. Bohemund Batı kamuoyunu, Bizans'ın Türkler kadar tehlikeli bir düşman olduğu propagandasıyla kendisine destek vermeye çağırdı. Papa bir süre sonra sefere katılanların günahlarının bağışlanacağını ilan etti. Böylece Normanların 1107 tarihli seferi Haçlı düşüncesinin Ortodokslara yöneltildiği ilk büyük girişim olarak organize edildi.⁶⁸ Türkiye Selçuklu Devleti'nin Bizans'ın müttefiki olarak bu harpte yer alması söz konusu askerî yardımın stratejik önemini artırmaktadır. Bohemund, askerî yardım temin etmek amacıyla İtalya'ya gittiğinde Antakya Prinkepsliği mevkinde bulunuyordu. O, 1096'da düzenlenen Birinci Haçlı Seferi'ne katılan liderlerden biri olarak Antakya'nın işgal edilmesinde önemli bir rol oynamış ve burada ilk Haçlı krallığını kurmuştu. 1104'te Harran'da Urfa Haçlı Kontluğu ve Antakya Prinkepsliği kuvvetlerinin Müslümanlar karşısında hezimate uğraması sonrasında kayıplarını telafi etmek için amacıyla Avrupa seyahatine çıkmak zorunda kalmıştı. Bohemund hem çevresini saran Türklerle hem de Antakya'yı ele geçirmeye kararlı olan İmparator Aleksios Komnenos'a karşı asker ve para desteği sağlamak için 1105'te Avrupa'ya gitmişti. Yaklaşık iki sene süren bu seyahatinde Papa'yı, Haçlıların ve Batı Hristiyan âleminin asıl düşmanının *şizmatik* Bizanslılar olduğuna ikna etti. Topladığı askerlerle Kuzey Suriye'de Müslümanlarla muharebe etmek yerine doğrudan Bizans'ı hedef aldı. Papanın desteği ile Hristiyan bir ülkeyi işgal etmek amacıyla Haçlı ordusu Brindisi Limanı'ndan hareket ederek Adriyatik Denizi'nin karşı yakasına yelken açtı.⁶⁹

Nihayet 9 Ekim 1107'de Bohemund Epir bölgesindeki kıyı şehirlerinden Avlonya'da karaya çıktı. Burayı ele geçirdikten sonra imparatorluğun batı kapısı olarak bilinen stratejik Draç şehrine yöneldi; 13 Ekim'de burayı kuşatma altına aldı.⁷⁰ İslâm kaynaklarına göre İmparator I. Aleksios Komnenos, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'dan Franklara karşı yardım istemişti. Muhtemelen bir barış anlaşması hüviyetinde geçen görüşmelerden sonra Sultan Kılıç Arslan imparatorun yardım çağrısını karşılıksız bırakmamıştı.⁷¹ Willermius Tyrensis⁷² imparatorun 1101 Haçlı Seferi sırasında sultanla anlaşma yaptığından söz etmektedir. Buna

68 Ebru Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, Ankara 2018, s. 123-124; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, Ankara 1992, 39. Bohemund, Aleksios Komnenos'un bir dinsiz olduğunu, diğer dinsizlere yardım ettiğini ve onlarla iş birliği içinde olduğundan söz ediyordu. Bkz. Anna Komnena, s. 362.

69 Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, s. 29, 82-93, 115-128; Runciman, *Haçlı Seferleri*, II, 33-36, 37-40. Roach, Normanlar, s. 203 vd. Harran Muharabesi hakkında bkz. Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Ankara 1990, 87-99.

70 Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, s. 127-128.

71 İbn Kalânîsî, *Zeyl Târîh Dimaşk*, nşr. H.F. Amedroz, Leyden 1908, Çev. Onur Özatağ, *Şam Tarihine Zeyl*, İstanbul 2015, s. 25, 35; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, çev. Abdülkerim Özeydin, X, 341, 344; Sibt İbnü'l-Cevzi, *Miratü'z zaman fi Tarihi'l Ayan*, nşr. İbrahim ez-Zeybek, XX, Beyrut 2013, s. 15; Münecimbaşı Ahmet b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel: Selçuklular Tarihi*, haz. Ali Öngül, II, İzmir 2001, 16. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 106, 107 not 60, 109, 145; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 60; Altan, *Antakya Haçlı Prinkepsliği*, 126. Kaleli, *Bizans ve Batılılar*, s. 281-282. İmparatorun kendisine yakın her ülke ve şehirden yardım talep etmesi hakkında bkz. Anna Komnena, s. 360, 371.

72 *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, I, 470.

rağmen Sultan Kılıç Arslan'ın Haçlılara karşı imparator ile daha önceden anlaşığı; birliklerini aralarında var olan anlaşma uyarınca Aleksios'a gönderdiği düşünülmektedir.⁷³ Gerçekten de Sultan I. Kılıç Arslan gibi ihtiyatlı bir devlet adamının arkasını sağlama almadan Büyük Selçukluların hâkimiyet bölgesi olan Musul'a yönelmeyeceği aşikârdır. Son yapılan çalışmalarda 1101 Yılı Haçlı Seferlerinden sonra aralarında Antakya hâkimi Bohemund'un da olduğu Haçlılara karşı bir anlaşma yapıldığından söz edilmektedir.⁷⁴

Korfu'daki Bizans valisinden Bohemund'un büyük bir donanma ile işgal için geldiğini haber aldığı imparator donanma komutanı Isaakios Kontostepanos'u Normanlara karşı görevlendirmişti, Kontostepanos önceleri Norman filosu karşısında başarısız olmuşsa da sonradan düşman filosunun Adriyatik'teki hareketlerini önlediği gibi Bohemund'a erzak taşıyan gemileri imha etmeyi başardı. Donanmasının imha edilmesinden sonra ana karada durumu sarsılan Bohemund, Selçuklu askerleriyle desteklenen Bizans ordusu karşısında art arda mağlubiyetler almaya başladı.⁷⁵

İmparator Aleksios, Draç'ın kuşatıldığını öğrendiğinde Kasım 1107'de başkentten büyük bir orduyla hareket etti. İmparator, Selenik'e ulaştığında birliklerinin bir kısmını Draç'ı kurtarmak üzere Normanların üzerine sevk etti. Kalan birlikleriyle Selanik'te (Thessalonike) ordugâh kurdu. Kışı burada geçiren imparator 1108 senesi baharında Draç'a yakın Devol'e (Deapolis) hareket etti. Devol'e ulaşan imparator savaşın olası gelişmelerine karşı karargâhını burada kurup gelişmeleri yakından takip etti. İmparator, Draç'a giden her önemli geçitte güvenilir subaylarının emrinde birlikler yerleştirmişti. Bu subaylardan biri de Anadolu'da Türklerle çarpışan Alexandros Kabasilas idi. Draç yakınlarında meydana gelen ilk çarpışmalarda Bohemund, Bizans ordusunu mağlup ederek; çoğunu kılıçtan geçirdi. Muharebede henüz çocukken esir alınan ve sonradan soyluluk payesi verilen "Karas" adlı bir Türk(men) ile Kılıç Arslan'ın emîrlerinden ve Şark'ın meşhur satraplarından olduğu söylenen hristiyanlığı kabul etmiş bir başka Türk(men) Skallarios ölenler arasındaydı.⁷⁶ Skallarios, Sultan Kılıç Arslan'ın iktidarının ilk yıllarında İmparator I. Aleksios'un Güney Marmara sahillerine düzenlediği seferde Emîr İlhan ve adı belirtilmeyen bir başka Selçuklu emîri ile birlikte din değiştirmiş ve İmparatorun hizmetine girmişti. İlhan'ın sonradan Kılıç Arslan'ın yanına döndüğü ve Haçlılarla mücadele ettiği bilinmektedir. Skallarios ile adı bilinmeyen diğer Selçuklu emîrinin Aleksios'un hizmetinde Bizans ordusunda görev almaya devam ettiği Anna Komnena tarafından kaydedilmektedir.⁷⁷

İmparator I. Aleksios, Bohemund'un üzerine gönderilen ordunun büyük kayıplar vere-

73 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 106, 107 not 60, 109, 145; Özaydın, *Muhammed Tapar*, s. 60; Muharrem Kesik, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003, s. 7.

74 Özaydın, *Muhammed Tapar*, aynı yer; Kesik, *Sultan I. Mesud*, aynı yer.

75 Altan, *Antakya Haçlı Prinkepliği*, s. 130-131.

76 Anna Komnena, s. 403-404.

77 Anna Komnena, s. 209, 291, 307. Haçlı Seferleri döneminde din değiştirme vakalarının genel bir değerlendirmesi için bkz. Aydın Usta, "Haçlı Seferleri Döneminde Din Değiştirme Vakaları", *Bellekten*, 75, sy. 274, Ankara 2011, s. 691-717.

rek geri çekildiğini haber aldığı anda savaşı idare edecek tecrübeli bir komutan arayışına girdi. İmparator son çare olarak Lazkiye'yi Tankred'e karşı koruyan⁷⁸ Kilikya ve Suriye birliklerin bir kısmını, komutanları Kantakuzenos ile birlikte Norman seferine iştirak etmeleri için çağırarak zorunda kaldı. Kantakuzenos, bölgeye intikal ettiğinde o da önceleri Bohemund karşısında başarı elde edemedi. Fakat ordusunda bulunan Alan, Peçenek ve Selçuklu kuvvetlerinin yardımıyla durumu lehine çevirdi. Norman-Bizans savaşının kaderini tayin eden son muharebe Kantakuzenos'un geri çekilip ordusunu yeniden düzenlediği Kharzanes Deresi'nin yakınlarında gerçekleşti. Bizans ordusu, Selçuklu askerleri sol kanatta, merkez hattında bizzat Kantakuzenos'un kendisi, sağ kanatta ise Alan birlikleri gelecek şekilde savaş düzeni aldı. Peçenekler Normanların şiddetli saldırılarını karşılayan kuvvetler olarak ordunun ön saflarına dizildiler. Savaş Peçeneklerin Norman kıtalarına hücumuyla başladı. Normanlar onların saldırısını püskürtüp merkeze doğru yöneldiler. Selçuklu birlikleri Norman ilerleyişini durdurmak için karşı saldırıya geçtilerse de geri çekilmek zorunda kaldılar. Kantakuzenos, muharebenin bu kritik anında Alan birliklerine saldırı emri verip kendisi de cepheden Norman kıtalarına taarruza geçti. Bizans ordusunun yeniden başlayan taarruzuna Selçuklu birlikleri ve Peçenekler de katıldılar. Bizanslılar tüm güçleriyle saldırdığı Normaları mağlup ederek birçoğunu kılıçtan geçirdiler. Kantakuzenos, Devol yakınlarındaki dağ geçitlerinde karargâhında bulunan imparator Aleksios'a savaşı kazandıklarını bildirdi.⁷⁹ Bohemund muharebeden sonra barış dilemek zorunda kaldı. Devol Anlaşması ile Aleksios'un vassalı olduğunu, Rumların/Bizans'ın Antakya üzerindeki hâkimiyetini kabul ederek İtalya'ya döndü (Eylül 1108).⁸⁰

Sibt İbnü'l-Cevzî,⁸¹ savaşı bittikten sonra İmparator I. Aleksios'un sultanın askerlerine çeşitli hediyeler vererek ülkelerine dönmelerine müsaade ettiğini kaydeder. Selçuklu askerleri Anadolu'ya döndüğünde Konya'da Sultan I. Mesud (1116-1155) tahtta bulunuyordu.⁸² Sultan I. Kılıç Arslan gibi tecrübeli ve yılmaz bir savaşçının vefatı, sultanın henüz çocuk yaşta olması gibi nedenlerle uç bölgesinde bir otorite boşluğu yaşanmasına sebebiyet vermiş olmalıdır. Selçuklu askerleri ülkeye döndüğü sırada muhtemelen mevcut durum nedeniyle Batı uç böl-

78 Bizans'ın Balkanlarda Bohemund ile uğraşmasından yararlanan Antakya naibi Tankred, Kuzey Suriye ve Kilikya'da bulunan Bizans birliklerinin bir kısmının geri çekilmesini fırsat bilerek Lazkiye başta üzere birçok yeri ele geçirmişti. Bkz. Altan, *Antakya Haçlı Prinkepliği*, s. 142-149.

79 Anna Komnena, s. 405-411.

80 Anna Komnena, s. 411-419; Willermus, I, 471-472. Krş. Altan, *Antakya Haçlı Prinkepliği*, s. 134-135. Georgios Theotokis, *The Campaigns of The Norman Dukes of Southern Italy Against Byzantium, in The Years Between 1071 and 1108 AD*, University of Glasgow Unpublished PhD Thesis, Glasgow 2010, s. 280-301. Barış anlaşmasının maddeleri için bkz. Anna Komnena, s. 419-438. Krş. Ebru Altan, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Antlaşması", *Osmanlı'nın Peşinde Prof. Mehmet İpşirli Armağanı*, haz. Feridun Emecen ve dğr., I, İstanbul 2013, s. 107-118.

81 Sarıcı, Burak Nazif, "Sibt İbnü'l-Cevzî'nin Miratü'z zaman fi Tarihi'l ayan Adlı Eserine Göre I. Kılıç Arslan", *Sultanlar Şehri Silvan Tarih-Toplum*, ed. Oktay Bozan ve dğr., Ankara 2021, s. 253.

82 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kesik, *Sultan I Mesud*, s. 9-13; a.mlf., "Sultan I. Kılıç Arslan'ın Ölümünden Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Geçti?", *Türkiye Selçukluları –Makaleler-*, İstanbul 2018, s. 15-26.

gesi Kapadokya emîri Hasan Bey'in⁸³ idaresindeydi. İmparatorun yanından dönen Selçuklu askerleri Sultan Kılıç Arslan'ın yanına gitmek istemişler ancak sultanın ölüm haberini alınca ordugâhlarına ya da bağlı oldukları Türkmen obalarına çekilmişlerdi.⁸⁴ Norman istilası Sultan Kılıç Arslan'ın, Temmuz 1107'de⁸⁵ hayatını kaybetmesinden birkaç ay sonra Ekim ayında başlamıştı. İmparator muhtemelen Anadolu'daki gelişmelerden Kilikya'da bulunan Bizanslı idareciler yada Suriye bölgesindeki Hıristiyanlar vasıtasıyla haberdardı. Ama Bohemund'a karşı düzenlediği seferin ortasında ihtiyaç duyduğu Selçuklu birliğinin geri dönmesine mâni olmak amacıyla sultanın ölümünü gizli tuttuğu olduğu söylenebilir. Selçuklu birliğinin, Norman istilasının bertaraf edildiği 1108 tarihli Devol Anlaşması'ndan sonra Anadolu'ya dönmüş olduğu Sibt İbnü'l-Cevzî'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır.

Selçuklu askerî yardımının hangi tarihte gerçekleştiğinin belirlenmesi ise aydınlatılması gereken bir başka konudur. *Alexiad'*a göre⁸⁶ İmparator Aleksios biri 1105'te diğeri 1106 senesi Şubat-Mart aylarında olmak üzere paralı asker temin etmek amacıyla civardaki hükümdarlara mektuplar göndermişti. İmparator Aleksios'un Korfu Adası dukasından Norman istilası hakkında uyarıldığı, 1105 tarihinde Türkiye Selçuklu Sultanına başvurmuş olduğu tespit edilmektedir. Sultan I. Kılıç Arslan'ın 1105'te Meyyâfârikîn'i ele geçirdiği bilinmektedir. Sultan'ın Meyyâfârikîn'i ele geçirdiği Şubat 1105 ile Urfa'yı kuşatmakla meşgul olduğu 1106⁸⁷ tarihleri arasında söz konusu yardımın gerçekleşmiş olması ihtimal dâhilindedir. Sultan I. Kılıç Arslan'ın Haçlılarla mücadelesinde Urfa gibi güçlü surlara sahip bir şehri kuşatmaya hazırlanırken Bizans'a asker göndermesi mümkün görünmemektedir. İmparator Aleksios'un Sultan I. Kılıç Arslan'dan müttefiki olarak yardım talep eden elçilerinin Meyyâfârikîn seferinden sonraki aylarda gönderilmiş olması olayların akışına uygun görünüyor. Söz konusu birliklerin uç hattındaki Türkmenler arasında gönderilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Keza İbnü'l Kalânîsî⁸⁸ bu duruma işaret ederek imparatorun kendisine yakın bölgelerde yaşayan Türkmenlerden yardım aldığını söylemektedir.

İbnü'l-Kalânîsî, Bizans'ın Franklarla mücadelesi ve Selçuklu askerî yardımından söz ettiği 500 yılı olaylarından farklı olarak 502 senesi (18 Ağustos 1108-6 Ağustos 1109) hadiselelerini anlatırken⁸⁹ Antakya hâkimi Bohemund'un kalabalık bir ordu ile ülkesine döndüğü sırada Konstantiniye Meliki'nin ülkesinde durduğunu, Franklarla Rumlar arasında harp çıktığını, Rum Meliki'ne kendisine komşu bölgelerden çok sayıda Türkmen'in yardımına geldiğini ve Frankları

83 Anna Komnena, s. 441. Hasan'ın kimliği hakkında Sarıcı, Burak Nazif, *Haçlıları Durduran Seçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, İstanbul 2022, s. 61-63.

84 Sarıcı, "Sibt İbnü'l Cevzî", aynı yer.

85 Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 63; Sarıcı, *Haçlıları Durduran*, s. 218 vd. Turan'a göre, (*Selçuklar Zamanında Türkiye*, s. 109) Sultan I. Kılıç Arslan 14 Haziran 1107'de vefat etmişti. Son yapılan çalışmalara göre (Demirkent, *a.g.e.*, aynı yer; Sarıcı, *a.g.e.*, aynı yer) bu tarih Temmuz ayı olarak belirlenmiştir.

86 Anna Komnena, s. 360, 371.

87 Söz konusu seferler için bkz. Demirkent, *I. Kılıç Arslan*, s. 59 vd; Sarıcı, *Kılıç Arslan*, s. 201-204.

88 *Zeylû Târîhi Dimaşk*, s. 35.

89 *Zeylû Târîhi Dimaşk*, s. 35.

yendiğini kaydetmektedir. Bohemund'un bu mağlubiyetten sonra Rum Meliki'nin huzuruna çıkarak ona bağlılığını sunduğunu anlatmaktadır. İbnü'l-Kalânîsî'nin aktardıkları *Alexiad'* da Norman seferi ile ilgili anlatılan olayların büyük bir kısmıyla uyuşmaktadır. Onun verdiği bilgiler, Bohemund'un 1108 yılı Ağustos-Eylül ayında Draç'ta uğradığı mağlubiyeti anlatan *Alexiad'*ı onaylamakta ve Bizans ordusundaki Selçuklu kuvvetlerinin hâlâ Balkanlarda olduğunu teyit etmektedir. İbnü'l-Kalânîsî'nin 502 senesi olaylarını aktarırken imparatorun, kendisine yakın bölgelerde yaşayan Türkmenlerden yardım aldığını belirtmesi, 500 yılı hadiselerinden ayrı olarak yeni takviye kuvvetleri aldığı izlenimini vermektedir. Ancak bu kaydın, Balkanlarda bulunan Selçuklu birliklerine dair dolaşan bilgilerin farklı bir versiyonu olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye Selçuklularının, Bizans ordusunda müttefik kuvvetler olarak Balkanlarda görüldükleri bir başka askerî sefer İmparator Manuel Komnenos (1143-1180) devrinde yaşandı. Türkiye Selçuklu tahtında bulunan Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) 1162'de Konstantinopolis'te imzalanan anlaşma uyarınca imparatora askerî destekte bulunacağını taahhüt etmişti. Anlaşmanın maddelerinden biri, sultanın ihtiyaç hâlinde imparatora askerî yardımda bulunacağını belirtiyordu.⁹⁰ Sultan II. Kılıç Arslan bu anlaşma sayesinde devletin batı sınırını güvenli altına aldığı gibi, Manuel'in Macaristan seferinde Selçuklu askerlerini göndermesiyle anlaşmaya riayet ettiğini gösterdi.⁹¹ Manuel Komnenos'un 8 Temmuz 1167'de Macar ordusunu yendiği savaşta Selçuklu kuvvetleri galibiyetin alınmasında pay sahibi olmuşlardı. Bizans ordusunda Kuman Türkleri de paralı asker olarak savaşta yer almışlardı.⁹² Macaristan seferinde Tatikios ve Aksukhos örneklerinde olduğu Romalı hayat tarzını benimseyen, Hristiyanlığı kabul etmiş doğuştan bir Türk olan İses adlı bir komutandan söz edilmektedir.⁹³

Kinnamos, Selçuklu askerlerinin Bizans ordusunda yekpare olarak değil çeşitli birliklere dağılmış hâlde savaşa katıldıklarını aktarmaktadır. Kinnamos'a göre, Macaristan seferindeki Bizans ordusunun düzeni şu şekildedeydi: Persler (Selçuklu Türkleri) Kumanelarla birlikte ordunun öncü kuvveti olarak yola çıktılar. Mızraklı şövayelerin bir kısmı onlara eşlik ediyordu. Bu öncü kuvvetlerinin kanatlarına Kogh Vasil ile Philokles komutasında Bizanslılar yerleştirilmişti. Aspietes lakabıyla tanınan Tatikios'un kumandasında Roma alayları onları takip etmekteydi. Bu ordunun arkasında da zırhlı Selçuklu askerleri, Bizanslı okçular ve piyadeler ilerliyordu. Ayrıca İosephos Bryennios, kardeşi Demetrios ve *sebastos* Konstantinos Aspiates'in idare

90 İoannes Kinnamos, *Historia*, çev. Işın Demirkent, *İoannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Ankara 2001, s. 151.

91 Kinnamos, *Historia*, s. 194-195. Krş. F. Chalandon, *Les Comnène. II. Jean Comnène at Manuel Comnène*, Paris 1912, II, 462; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1994, s. 113; a.m.f., *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 36; Çay, *II. Kılıç Arslan*, s. 38. İmparator Aleksios, Macarlarla uğraştığı sırada Dânişmendlileri tarih sahnesinden kaldıran Türkiye Selçukluları Anadolu'daki en güçlü hanedan olarak rakipsiz bir şekilde hâkimiyet alanlarını genişletmişlerdi. Bkz. Muharrem Kesik, *Dânişmendliler (1085-1178) Orta Anadolunun Fatihleri*, İstanbul 2017, s. 141-148.

92 Kinnamos, s. 194-196, 196 not 19. Savaşın tarihi hakkında bkz. Chalandon, II, 489. Muharebenin tafsilatlı anlatımı için bkz. Gyula Moravcsik, *Byzantium and Magyars*, Amsterdam 1970, s. 83-89. Ayrıca bkz. Kinnamos, s. 196 not 19.

93 Kinnamos, s. 173.

ettiği Bizans kuvvetleri iki koldan bu kuvvetleri destekliyordu. Bu kuvvetlerin arkasından İmparatorun *khartularios*'u⁹⁴ Andrinokos Lampardas'ın idaresinde seçkin Romalı birlikleri, Almanlar ve diğer Selçuklu kuvvetleri gelmekteydi. İmparator Manuel Komnenos, komutan Andronikos Kontostephanos'la birlikte asıl orduyla ilerliyordu. İtalyan ücretli askerleri, geniş kalkanlara ve mızraklara sahip Sırlar artçı birlikler olarak en geriden gelmekteydi.⁹⁵ Kinnamos'un savaşın seyri hakkında verdiği bilgilere göre Macarların şiddetli hücumları karşısında öncü birlikleri dağılıp geri çekilmişlerdi. Fakat sebatla direnen Bizans ordusu Sirmium'da meydana gelen belirleyici mücadelede Macar ordusunu mağlup etmeyi başardı. Macarlar savaşın sonunda katliama uğrar gibi kılıçtan geçirildiler. Öyle ki Kinnamos, kılıçları kırılan mızrakları parçalanan askerlerin bıçaklarını çekerek Macarlara saldırıp onları doğradıklarını aktarmaktadır. Muharebe sona erdiğinde 2.000 kadar göğüs zırhı, sayılamayacak kadar çok miğfer ve kılıç ele geçirilmişti. Ayrıca *zupanos* adı verilen Macar beylerinden beş kumandan ve yaklaşık 800 asker esir olarak ordugâha getirilmişti.⁹⁶

1168'de Kosova civarında meydana gelen Pantina Savaşı'nda Türklerin ilk defa Sırp topraklarında görüldükleri belirtilmiştir. "Yaşanan muharebede Stefan Nemanja'ya karşı muharebe eden kardeşi Tihomir'in ordusunda Bizans, Fransız birliklerinin yanında Türkler de yer almışlardı."⁹⁷ Muhtemelen bu Türk birliği Macaristan seferine katılan Selçuklu askerleriydi.

Macaristan seferine katılan Selçuklu birliklerinin ne zaman geri döndükleri bilinmemektedir. Sultan II. Kılıç Arslan'ın, 1169 tarihinde Kayseri ve Zamantı'yı Dânişmendli Zünnûn'un elinden alarak Selçuklu topraklarına kattığı akabinde kardeşi Şâhinşah'tan Ankara ve Çankırı'yı ele geçirdiği bilindiğine göre Dânişmendliler üzerine çıktığı seferden önce Selçuklu birliklerinin dönmüş olduğu⁹⁸ söylenebilir. Sultan II. Kılıç Arslan'ın Macaristan seferine katılan birliklerin orduya katılmasını beklemeksizin Dânişmendli seferine çıkması da ihtimal dâhilindedir. Keza bu olayların akışına uygun düşmektedir. Ne yazık ki tüm bunları destekleyecek kaynak bilgisine sahip olmadığımız için konu hakkındaki yorumlar şimdilik akim kalmaktadır.

1168-1204 arasındaki dönemde çağdaş kaynak yazarları İoannes Kinnamos ve Niketas Khoniates'in eserlerinde Bizans'ın Balkanlardaki seferlerine Selçuklu birliklerinin katılıp katılmadığı bilgisi bulunmamaktadır. 1180 yılında İmparator Manuel'in ölümünden sonra Anadolu'daki Bizanslı valilerin Türkmenlerden askerî yardım aldığı bilinmektedir.⁹⁹ Fakat bu durum doğrudan konumuzu ilgilendiren bir husus değildir.

94 İmparatorun özel sekreteri olan bu kişi ayrıca birçok farklı görevde de imparatora hizmet etmekteydi. Bkz. Cüneyt Güneş, *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)*, İstanbul 2022, s. 63, 103, 113-115, 157, 169, 199, 201-209, 215.

95 Kinnamos, s. 194-195.

96 Kinnamos, s. 196.

97 Fırat, *Aydinoğulları Beyliği ve Sırlar*, s. 35.

98 Chalandon, *a.g.e.*, II, 501; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 203-204; Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, s. 37 vd.; Kesik, *Dânişmendliler*, s. 130-132; Özaydın, "II. Kılıç Arslan", *DİA*, XXV, 400.

99 Yusuf Ayönü, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/42 (Ekim 2007), s. 141-154.

1204'te Bizans'ın tarihe karışmasına kadarki süreçte Türkiye Selçuklularının Bizans'a yaptığı askerî yardımlar kaynakların el verdiği ölçüde bunlardan ibarettir. Bizans ordusunda yer alan Selçuklular veya Türkmenler hakkında Balkan ülkelerinin arşivlerinin taranması, kilise kayıtlarının incelenmesi, Selçuklu-Bizans ilişkilerinin aydınlatılmasına katkıda bulunacaktır.

1204'ten Sonra Gerçekleşen Balkan Seferlerinde Selçuklu Yardımları¹⁰⁰

IV. Haçlı Seferi, Katoliklerin uzun zamandır gerçekleştirmek istedikleri bir tasarıyla Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla sonuçlandı. 1204'te Konstantinopolis'in Latinler tarafından işgal edilmesinden sonra Küçük Asya'ya sığınan Bizanslı asiller, askerler, kilise mensupları ve devlet erkânı Theodoros Laskaris'i (1206-1221/1222) sürgündeki imparator unvanıyla İznik'te tahta çıkardılar. Epir'e yerleşen diğer Bizanslı aristokrat aileler ise İmparator II. Isaakios Angelos (1185-1195) ve III. Aleksios Angelos'un (1195-1203) amcazadesi I. Mikhail Komnenos Dukas'ın [Mikhail Angelos] (1205-1214/15) etrafında birleştiler ve onu imparator ilan ettiler. Bu iki devlet Latin işgalindeki Konstantinopolis'in ilk önce kimin tarafından kurtarılacağı ve Ortodoksluğu ihya edeceği hususunda birbirlerinin rakibi oldu.¹⁰¹ Türkiye Selçukluları İznik Rum İmparatorluğu'na/İznik Bizans Devleti'ne de özellikle Epir Despotluğu'na karşı düzenledikleri seferlerde askerî yardımda bulundular.

Muhtemelen Selçukluların Balkan hükümdarları arasında da müttefik olarak göz önünde tutulduklarına dair Bulgar Çarı Kaloyan (1197-1207) devrinde yaşanan bir olay Latin kaynaklarına yansmıştır. Çar Kaloyan Konstantinopolis Latinlerini yendiği Edirne Savaşı'ndan (1205) sonra Türklerle ittifak kurmak istediğine hakkında bir rivayet aktarılmaktadır. Konstantinopolis Latin İmparatoru Henry (1206-1216), Papa III. Innocentius'a (1198-1216) yazdığı mektupta Kaloyan'ın esir alınan elçilerinden ele geçirilen mektuplar ve yerel raporlardan Türklerle ittifak kurmaya çalıştığından söz ederek acil yardım talebinde bulunmuştu. Sözü edilen bu Türklerin o dönemde gerek İznik Rumları ve gerekse Latinlerle de mücadele eden Selçuklular olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁰² Fakat bu ittifak teşebbüsünün hayata geçiremediği akabinde gelişen olaylardan anlaşılmaktadır. Kaloyan bir süre sonra Latinlere karşı İznik Rumları ile anlaşmıştı.¹⁰³

İznik Rum İmparatorluğu Türkiye Selçukluları ile 1211 tarihli Alaşehir Muharebesi dışında belirgin bir çatışmaya girmediler. Theodoros Laskaris (1204-1222) ve halefi III. Ioannes Vatatzes (1221-1254) ilgilerini daha çok Epir Despotluğu ve Balkanlardaki Latin krallıklarıyla yaptıkları mücadelelere verdiler. Ana hedefleri kadim başkentleri Konstantinopolis'i Katolik

100 Bu bölümün yazımı sırasında Selçuklu/Türkmen birliklerinin ücretli asker olarak yer aldığı Pelagonia Savaşı, Prinitza ve Makryplagi seferleri ile ilgili birbirini takip eden üç makalesini ve doktora tezindeki konuyla alakalı malumatı benimle paylaşan Helsinki Üniversitesi'nden Juho Wilskman'a bu vesileyle teşekkür ederim.

101 Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 393. Ayrıca bkz. Murat Keçiş, "Latin İşgali ve Sonrasında Balkanlarda Bizans", *Balkanlar El Kitabı*, ed. Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, I, Ankara 2013, 269-281.

102 Süleyman Onur Geyik, *İstanbul Latin İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri (1204-1216)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021, s. 113.

103 Geyik, *a.g.e.*, s. 153.

Latinlerin işgalinden kurtarmaktı. Theodoros Laskaris ve III. Ioannes Vatatzes dönemlerinde Selçuklularla anlaşmalar yapılmıştı. Özellikle Vatatzes döneminde yapılan anlaşmada, Moğol tehdidine karşı iş birliği ve askerî yardım konusu ön planda tutulmuştu. Korobeinikov, 1232'de İmparator Ioannes Vatatzes ile Sultan I. Alaeddin Keykubad (1220-1237) arasında yapılan anlaşmanın bu amaç doğrultusunda gerçekleştiğinden söz etmektedir. Aynı anlaşma 1243'te Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) devrinde yenilenmişti.¹⁰⁴

İmparator Ioannes III. Vatatzes 1254'te öldüğünde yerine oğlu II. Theodoros Laskaris (1254-1258) geçmişti. Theodoros Laskaris, babası döneminde Selçuklularla yapılan mevcut anlaşmayı yenileyip Doğu sınırını güvence altına aldı. Selçuklularla yapılan anlaşmanın maddeleri kaynaklar tarafından belirtilmemiştir ancak karşılıklı sınır ihlalinin yaşanmaması ve askerî yardım sözü gibi mutata uygulamaları ihtiva ettiği söylenebilir.¹⁰⁵

II. Theodoros Laskaris, 1257'de içlerinde Türklerin olduğu küçük bir kuvveti Epir Despotu II. Mikhail'in oğlu Theodoros Dukas'a karşı yolladı. Vodena yakınlarında yapılan harpte Epir ordusu imha edildi; Theodoros katledildi. Vodena Savaşı'nda Mikhail Palaiologos 500 kadar Paphlagonialı (Paflogonya)¹⁰⁶ askere ve bir Kuman birliğine kumanda ettiği nakledilir.¹⁰⁷ Epir Despotu'nun oğlu Mikhail Palaiologos tarafından kimliğinin teşhis edilmediği bahanesiyle -muhtemelen Epir ordusunda savaşan Kuman Türklerinden-¹⁰⁸ bir Türk sanılarak öldürülmüştü.¹⁰⁹ Vodena Muharebesi'nde Mikhail Palaiologos'un ordusunda Selçuklu Türkmenleri bulunmuş olmalıdır. Zira Mikhail Palaiologos 1256'da Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yanına iltica etmiş¹¹⁰ İmparator II. Theodoros tarafından affedilip yeniden hizmete alındığında Makedonya'ya Epir Despotluğu'na karşı düzenlenen seferin idaresiyle görevlendirilmişti. Konya'dan İznik'e döndüğünde Mikhail Palaiologos'un yanında Türkmen kuvvetlerinin¹¹¹ bulunduğundan söz edilmektedir. Selçuklularla yapılan mevcut anlaşmanın yürürlükte olması böyle bir ihtimali kuvvetlendirmektedir.

104 Dimitri Korobeinikov, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford 2014, s. 175-179; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 225-227, 252.

105 Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 257.

106 Karadeniz'in Kastamonu, Sinop, Bartın, Çankırı ve Karabük illerini ihtiva eden Bizans eyaleti.

107 Harp hakkında Akropolites, s. 134, 139, 141-142. Ordudaki Türkler hakkında Mark Bartusis, *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*, University of Pennsylvania Press 1997, s. 35-36; Donald Nicol, *The Despotate of Epiros 1267-1479*, Cambridge 1984, s. 160-165; Michael Angold, *A Byzantine Government in Exile: Government and Society Under the Lascarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975, s. 282.

108 Akropolites, s. 119, 121

109 Akropolites, s. 142. Krş. Nicol, *The Despotate of Epiros*, Oxford 1957, s. 163-164; Savvas Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium 1204-1453*, Leiden-Boston 2011, s. 152. Kyriakidis'e göre (aynı yer) Michael Paleologos, Despot'un oğlunu bir Türk'e teslim etmiş, o da Theodoros Dukas'ı öldürmüştü.

110 Akropolites, s. 130-131; Georges Pachymérès, *Relations Historiques*, ed. Albert Failler, Fransızca çev., Vitalien Laurent, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 24, Paris 1984, I, 42-44.

111 Ayönü, "İznik İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1, Temmuz 2010, s. 45.

Bununla birlikte 1259'de meydana gelen Pelagonia¹¹² Savaşı'nda İmparator VIII. Mikhail Palaiologos [(1258-1261), Bizans İmparatoru olarak (1261-1282)] Epir Despotu ve müttefiklerine karşı savaştığında ordusunda Selçuklu kuvvetleriyle Türkmen birliklerinin bulunduğu Bizans ve Latin kaynakları tarafından nakledilmektedir.¹¹³

İznik Rum İmparatoru II. Theodoros Laskaris 1258'de arkasında sekiz yaşında bir çocuğu halef olarak bırakarak öldü. Epir Despotu II. Mikhail Dukas (1230-1271), Arta'da haberi duyduğunda İznik Rumlarının Balkanlardaki arazilerini ele geçirmek için bir fırsat olarak değerlendirip harekete geçti. Vodena'da aldığı yenilgiye rağmen Balkanlarda İznik Rumları için ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Mikhail Dukas, Theodoros Laskaris'in vefatından önce Sicilya Kralı Manfred ile Akhaia (Mora) Prensiği'nin Fransız hâkimi Guillaume de Villehardoin/William Villehardoin (1246-1278) ile rakibine karşı bir ittifak gerçekleştirmişti. Siyasî ortam emellerini gerçekleştirmek için uygun görünüyordu. İznik'te toplanan Rum aristokratlar iktidar boşluğunu Mikhail Palaiologos'u naip olarak atamakla gidermeye çalıştılar. Muhtemelen Epir Despotu'nun Latinlerle kendilerine karşı anlaşmalarını haber aldıklarında Mikhail Paleologos'u ortak imparator olarak tahta çıkartılar (Ağustos 1258). Gregoras, Sicilya Kralı Manfred ve Prens William'ın İstanbul'a kadar bütün Roma topraklarını ve Lyon Denizi'ni ele geçirmek niyetinde olduklarını söylemektedir.¹¹⁴ Mikhail Palaiologos, İmparator IV. İoannes Laskaris'den (1258-1261) *Despot* unvanını alıp onun naipliğini üstlendiği ilk aylarda Balkanlarda beliren bu durumla ilgilendi. Despot Mikhail, kardeşi İoannes Palaiologos komutasında gönderdiği bir orduyla Selanik'e takviye birlikler yerleştirdi.¹¹⁵ *Mora Kroniği*'ne göre¹¹⁶ İmparator Mikhail, Almanlardan ücretli asker kiralamak; Macar Krallığı'ndan ve komşusu olan Sırp'lardan takviye kuvvet göndermelerini istemek için elçilerini yollamış; bu uğurda hazinesinin kapılarını sonuna kadar açmıştı. Hatta Anadolu'ya yolladığı elçisiyle yaklaşmakta olan harp için Türkiye Selçuklu Sultanı'ndan deneyimli birlikler göndermesini talep etmişti. 1259'un Mart ayında -ortak imparator ilan edilmesinden birkaç ay sonra- Trakya'da kardeşi İoannes Palaiologos ve Aleksios Strategopulos idaresinde büyük bir ordu savaşa hazır hâldeydi. Bu orduda Macar, Alman, Sırp ve Bulgar ücretli askerler yanında muharebede çevik hareket eden 2.000 Kuman süvarisi bulunuyordu; ayrıca Anadolu'dan sayılamayacak kadar çok birlik ve 500 Türk/Sel-

112 Batı Makedonya'da bugünkü Manastır (Bitola) Ovası. Bkz. Istvan Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul 2008, s. 126.

113 Akropolites, s. 159; *The Chronicle of Morea*, İngilizce çev. Harold E. Lurier, London 1964, s. 177-194. Krş. Nicol, *Despotate*, s. 176, 179; Deno John Geanakoplos, "Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration: The Battle of Pelagonia-1259", *Dumbarton Oaks Papers (DOP)*, vol. 7, 1953, 124-125; Juho Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", *Byzantinos Domos*, sy. 17-18, 2009-2010, s. 143; Yusuf Ayönü, "İznik İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXV, sy. 1, Temmuz 2010, s. 44.

114 Akropolites, s. 146-151; Nikéforos Grégoras, *Rômaikê Historia*, (1204-1341), Atina 1997, I, 70-72, 78. Krş. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 413-414; David Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2003 s. 31-32; a.mlf., *The Despotate of Epiros 1267-1479*, Cambridge 1984, s. 6-7.

115 *The Chronicle of Morea*, s. 178. Krş. Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 37; Nicol, *Despotate*, s. 176; a.mlf., *The Despotate of Epiros 1267-1479*, aynı yer.

116 *The Chronicle of Morea*, s. 178.

çuklu askeri gelmişti.¹¹⁷ II. Theodoros Laskaris tahta çıktığında (1254) Selçuklularla 1243'te yapılan anlaşmayı yenileyip onaylamıştı. Türkiye Selçuklularıyla hâlâ yürürlükte olan anlaşma 1257'de Sultan II. İzzeddin Keykâvus döneminde de onaylanıp yenilenmişti. Uç bölgesinin önemli şehirlerinden Denizli aralarındaki anlaşma gereğince Rumlara geri verilmiş; Sultan II. İzzeddin'e bunun karşılığında tahta geçmesine yardımcı olmak üzere 400 kişilik Rum birliği takviye olarak verilmişti (1257). Sultan II. İzzeddin Mayıs 1257'de Konya'da yeniden Selçuklu tahtına geçmişti.¹¹⁸ 1258'de IV. Ioannes Laskaris ile ortak imparator¹¹⁹ ilan edilen (Kasım/ Aralık 1258) VIII. Mikhail Palaiologos'un iktidarının ilk aylarında Selçuklu-Bizans anlaşması hâlâ yürürlükteydi. Kaynakların sözünü ettiği bu yardımın anlaşma çerçevesinde gerçekleşmesi ihtimal dâhilindedir.

Akropolites¹²⁰ Pelagonia Savaşı'na katılan Selçuklu askerleri hakkında "Persler" tabirini kullanmaktadır. Kuman Türklerini "İskitler" olarak ifade eden Akropolites, onların ön cephede Rum okçularla birlikte çarpıştıklarından söz etmektedir. Pachymérès'in kayıtlarından Rum okçularının Selçuklu sınır bölgesinden geldikleri anlaşılmaktadır.¹²¹ Uç bölgesinin hayat koşulları dikkate alındığında Türklerle benzer şekilde yaşadıkları düşünülmektedir.¹²² *Mora Kroniği*'nde¹²³ Anadolu'dan gelen takviye kuvvetler için söylenen "sayılamayacak kadar çok" ifadesinden Türkmenleri kastettiği anlaşılmaktadır. Aynı kaynakta devamında 500 Türk'ün onlarla birlikte İznik ordusuna katıldıklarından söz edilmesi Selçuklu askerlerine işaret etmektedir. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un seneler önce Theodoros Laskaris'ten 400 Rum askeri aldığı bilindiğine göre¹²⁴ sultanın da hemen hemen aynı sayıda Selçuklu askeri gönderdiği tespit edilmektedir. *Mora Kroniği*'nin Selçuklu askerlerinin sayısına dair verdiği bilgi Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında devrin siyasî olaylarına uygun düşmektedir. 1259 yılında Sultan II. İzzeddin bir yandan kardeşi IV. Kılıç Arslan ile mücadele ederken diğer yandan Moğolların istediği vergiyi toplamakla meşguldü.¹²⁵ Tahtının ve saltanatının sallantıda olduğu bu belirsiz anda Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un kardeşiyle yada

117 Akropolites, s. 159; *The Chronicle of Morea*, s. 178. Krş. Deno John Geanakoplos, *Emperor Michael Paleologus and the West, 1258-1282: A Study in Byzantine-Latin Relations*, Cambridge Massachusetts 1959, s. 62, 65 not 77-78; a.mlf, "Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration", s. 124-125; Wilskman, "Battle of Palegonia", s. 143; Ayönü, "İznik İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1, Temmuz 2010, s. 44. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 414; Alexander Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, İstanbul 2018, s. 603; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 37. Bizans ordusu 27 *allegiaya* ayrılmıştı. Her bir *allegia* 1.000 kişiden oluşuyordu. Bkz. Wilskman, "Battle of Pelagonia", aynı yer.

118 Akropolites, 138; İbn Bîbî, s. 151; Kerîmüddin-i Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s. 39. Krş. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 252-253, 261-262.

119 Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, s. 34

120 Akropolites, s. 159.

121 Batı Anadolu'daki Rum okçuları hakkında bkz. Pachymérès, II, 172, III, 262, 286. Krş. Wilskman, "Battle of Palegonia", s. 149

122 Wilskman, "Battle of Palegonia", aynı yer.

123 *The Chronicle of Morea*, s. 178

124 Akropolites, s. 138-139. Krş. Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 261.

125 Aybüke Özcan, *Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Devri Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2022, s. 112-130.

Moğollarla yapacağı olası bir savaş hâlinde ihtiyaç duyacağı kuvvetlerin bir kısmını imparatora göndererek asker sıkıntısına girmek istemeyeceği ortadadır. *Mora Kroniği*'nin Anadolu'dan 500 Türk geldiğine dair ifadesi sultanın gönderebileceğini en makul sayıdaki Selçuklu birliğini ifade etmektedir. Bu nedenle Mikhail Palaiologos'a Türkmenler arasında ihtiyaç duyduğu diğer birlikleri toplamasına müsaade edildiği anlaşılmaktadır. Onun, eski görev yerine yakın Kastamonu-Eskişehir uç bölgesinde¹²⁶ yaşayan Türkmenlerden asker toplamış olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca bir süre Sultan İzzeddin'in yanında kalan¹²⁷ Mikhail Palaiologos'un bu ikameti sırasında kurduğu yakın ilişkilerin Türkmenler arasında ücretli asker toplamasında yardımcı olması da mümkündür.

Bizanslı komutanların Pelagonia'da Türkmen süvarileriyle Kumanların eşgüdüm hâlinde muharebe etmelerine karar vermiş oldukları anlaşılmaktadır. Selçuklu Türkmenleri ile Kumanlar aynı savaş taktiklerini uyguluyorlardı. Konstantinopolis'teki Latinlerin ağır zırhlı birlikleri Edirne Savaşı'nda (1205) çevik Kuman süvarileri karşısında bir varlık gösterememişlerdi. Göstermelik bir geri çekilmeden sonra aniden geri dönen Türk süvarileri bitkin düşen Latinleri mağlup etmişlerdi. Kumanlar, Latin şövalyelerinin atlarını mızrak ve ok darbeleriyle öldürerek avantajlarını lehlerine kullanmışlardı. Bizanslı komutanlar Pelagonia Muharebesi'nde de benzer bir stratejiyi uyguladılar. Bizanslı generaller Sicilyalı Manfred'in gönderdiği 400 kişilik ağır zırhlı Germen ve İtalyan birlikleriyle desteklenen Frank/Latin süvarilerine¹²⁸ karşı savaşmanın en iyi yolunun meydan harbinden kaçınmak olduğuna karar vermişlerdi. Düşmanı vur-kaç saldırılarıyla yıpratıldıktan sonra hafif süvari okçuları ve mızraklı piyadelerle imha etmeyi plânladılar. Bizanslılar ayrıca Latinlerin ikmal hatlarıyla olan bağlantılarını keserek onların muharebe etme azimlerini ve disiplinlerini bozacak stratejiler geliştirdiler. Taktiksel amaçlarına ulaşmak için stratejileri hıza dayanan hafif zırhlı çevik Kuman birlikleri ile Türkmen süvarilerini Bizanslı okçuların yer aldığı piyadelerle destekleyeceklerdi. Pelagonia'da ağır donanımlı Bizanslı süvariler bulunmasına rağmen onlar ana orduda yer alan birliklerden ayrı tutulmuşlardı. Türk kökenli ücretli askerlerin ok kullanmakta maharetleri ve ordudaki diğer okçu birlikleri kararlaştırdıkları harp planının asıl vurucu unsurunu oluşturuyordu. Türkler düşmanın düzenini bozmaya ve ağır zırhlı süvarilerin gücünü tüketmeye yönelik taktiksel geri çekilmeyi ustaca kullanan profesyonel birliklerdi. Pelagonia'da yapılan savaşta Latinler Türk süvarilerinin ve ordudaki diğer okçu birliklerinin yoğun atışlarıyla imha edildiler. *Mora Kroniği*, İonannes Palaiologos'un Pelagonia'da okçu kuvvetleri olmadan muharebeyi kazanamayacağını özellikle vurgular. Akropolites, Türk ve Kuman birliklerinin Frank süvarilerini pusuya düşürerek onları yıpratıklarını hatta atları için su almaya gelen Frankları defalarca geri çekilmeye mecbur bıraktıklarından söz eder. Ayrıca Türkler, Frankların artçı birliklerine saldırılar düzenleyerek onlara ağır zayıatlar vermişti. Mikhail Palaiologos'un Pelagonia'daki

126 Akropolites, s. 131; Pachymérés, I, 42.

127 Akropolites, s. 129-134, 139; Pachymérés, I, 42-45. Krş. Alice Gardner, *The Lascarids of Nicea The Story of An Empire in Exile*, Amsterdam 1964, s. 223; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 257-258.

128 Akropolites, s. 158; Pachymérés, I, 30.

zaferi Selçuklu ve Kuman hafif süvari okçu birliklerinin düşmanı uzaktan vurabilmesine, arazi yapısına uygun şekilde çevik hareket edebilme kabiliyetlerine dayanıyordu.¹²⁹ Dağılan Latin kuvvetlerini takip edilmesini Türk ve Kuman süvari birliklerinin gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Akropolistes Sicilyalı Manfred'in adamlarının kuşatılıp esir alındıklarından söz eder. Akhaia Prensi William da alınan esirler arasındaydı. Pelagonia Savaşı'nda Bizans ordusunda görevli Hristiyan bir Türk olan Nikephoros Rimpsas'ın adı da geçmektedir. Nikephoros Rimpsas'ın Latinleri esir alan komutanlar arasında olduğu belirtilir.¹³⁰ Pelagonia Ovası, okçu süvarileri için uygun bir savaş alanıydı; aynı zamanda karşı taraf için tuzaklar içeren engebelere sahipti. Pelagonia'daki Latinlerin mağlubiyeti Hittin'deki Haçlıların durumuna benzetilmektedir.¹³¹ Pelagonia'da Latinlerin hezimete uğratılması İznik Rumlarına Konstantinopolis'in Katoliklerin işgalinden kurtarılmasıyla sonuçlanan stratejik üstünlüğü ele geçirmelerine yardımcı olduğu ileri sürülmektedir.¹³² Savaştan sonra yapılan anlaşmayla Mora'nın doğusundaki stratejik bir yer olan Monemvasia¹³³ Bizanslılara terk edildi.¹³⁴ Monemvasia vasıtasıyla Bizanslılar Latinlere karşı düzenledikleri seferlerde burayı askerlerin toplandığı bir üs olarak kullanacaklardı.

Muharebenin kesin tarihi birinci el kaynaklardaki ifadeler nedeniyle tartışmalıdır; bu belirsizlik Selçuklu askerlerinin ve Türkmen kuvvetlerinin hangi tarihte Bizans ordusuna katıldığı konusunda da yaşanmaktadır. Savaşın 1259 senesi baharında (Mayıs veya Eylül-Ekim)¹³⁵ meydana geldiği kabul edilmektedir.

İznik Rumları 1261'de Konstantinopolis'i geri almayı başardıktan sonra Bizans İmparatorluğu'nu ihya ettiler. Bu tarihten sonra şehrin yeniden Katolik işgaline uğramaması amacıyla dış politikalarını bu amaç doğrultusunda şekillendirdiler. Mora'daki küçük Latin devletçikleri

129 *The Chronicle of the Morea*, s. 178-194, 215; Akropolites, s. 159. Krş. Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium*, s. 198-202, 217; Robert Mihajlovski, "The Battle of Pelagonia 1259: A New Look At The March Routes and Topography", *Byzantinoslavica*, 64/1, Prague 2006, s. 283-284; Juho Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", *Byzantinos Domos*, sy. 17-18, 2009-2010, s. 139, 145, 148-158.

130 Akropolites, s. 159-160; Pachymèrès, I, 31. Krş. Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", s. 157-159. Sicilyalı askerleri esir alanlardan biri de Büyük Domestikos Aleksios Strategopoulos ile adları bilinmeyen iki düşük rütbeli askeri. Bkz. Akropolites, s. 160.

131 Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", s. 148.

132 Geonakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 47, 73-74; a.mlf., "Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration", s. 99, 135; Mihajlovski, "The Battle of Pelagonia 1259", s. 284; Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", s. 159; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 38-39.

133 Monemvasia, Yunanistan'ın Mora Yarımadası'nın doğu ucunda yer alan kıyıya yakın kayalık bir adacık üzerinde kurulu yerleşim birimi. Anakaraya üzerinde açılır-kapanır bir köprü'nün bulunduğu dar bir kanal vasıtasıyla bağlanıyordu. Bu sebeple buraya "tek giriş" anlamındaki Monemvasia denildiği kaydedilmektedir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde *Benefşe* adıyla biliniyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. W. Miller, "Monemvasia During the Frankish Period (1204-1540)", *Essays on the Latin Orient*, London 1921, s. 231-245; Machiel Kiel, "Benefşe", *DIA*, V, 434-436.

134 Kiel, "Benefşe", *DIA*, V, 434.

135 *The Chronicle of the Morea*, s. 180 not 62; Donald Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 35; a.mlf., "The Date of the Battle of Pelagonia", *Byzantinische. Zeitschrift*, sy. XLIX, 1956, s. 69; Geonakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 62-63, ayrıca s. 62 not 63; a.mlf., "Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration", s. 120; Mihajlovski, "The Battle of Pelagonia 1259", s. 276. Pelagonia Savaşı'ndaki orduların sayısı hakkında Wilskman, "The Campaign and Battle of Pelagonia", s. 134, 140 vd.

Bizans için potansiyel bir tehdit oluşturmuyordu ancak başta Papalık olmak üzere Sicilya Krallığı bölgedeki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Zira 1267'de Viterbo'da Romania'daki Latinler ile Sicilya Kralı Charles arasında (aynı zamansa Anjou Dükü) (1266-1285) Konstantinopolis'in geri alınması amacıyla bir anlaşma yapılmıştı.¹³⁶ Mikhail Palaiologos'un 1263-1264 yılları arasındaki seferlerinde Türkler ücretli asker olarak belirleyici bir rol üstlendiler. Mora Yarımadası'nda Latin hâkimiyetini sarsan Pelagonia Savaşı'ndan sonra sırasıyla Prinitsa (1263) ve Makryplagi'de (1264) Türk unsurlar her iki taraf için de muharip kabiliyetleri göz ardı edilemeyen önemli paralı askerler olarak yer aldılar.¹³⁷

Pelagonia Savaşı'nda Akhaia Prenslığı hâkimi William Villehardoin ve bazı soylular Bizanslılara esir düşmüşlerdi. Prens William, Mikhail Palaiologos'a sadakat yemini edip Güney Yunanistan'da bazı yerleri geri verdikten sonra serbest bırakıldı. Ancak Prens William özgür kaldıktan sonra Papa IV. Urban ile temasa geçerek Bizans'a karşı destek bulmaya çalıştı. Ancak bu girişimin pratikte bir faydası dokunmadı.¹³⁸ İmparator Mikhail Palaiologos, Konstantinopolis'i Temmuz 1261'de Latin işgalinden kurtardıktan sonra Akhaia Prenslığına karşı 1262 kışından itibaren bir dizi sefer düzenledi.

Bizans'ın Mora Valisi Mikhail Kantakuzenos, Prens William'ın ülkesine dönmesinden sonra Akhaia Latinlerinin hareketlerinden şüphelenerek başkentten yardım talep etmişti.¹³⁹ *Mora Kroniği*'ne göre imparator VIII. Mikhail Palaiologos, *Parakoimomenos*¹⁴⁰ Makrenos'u 1.500 Türk ve Anadolu'da Türklerle yapılan muharebelerde tecrübe edinmiş 2.000 kişilik Rum birliğini bölgedeki garnizonu takviye etmek amacıyla göndermişti. Pachymérés de Selçuklu sınırına yakın bir şehir olan Magedon'dan gelen okçular ile Perslerin (Türkmenlerin/Selçukluların) orduya katıldığından söz eder. Muhtemelen Bizans ordusundaki okçular arasında Alaşehir'den gelen Rum birlikleri de vardı.¹⁴¹ Alaşehir'de yaşanan Rumların Türklerle savaşmaya alışkın oldukları için ok kullanmada maharetli olduklarından söz edilir.¹⁴² *Mora Kroniği*'ne göre Türk birlikleri imparatora bir yıl boyunca orduda hizmet vereceklerine dair anlaşmışlar ve bunu bir sözleşmeyle teminata bağlamışlardı. Taraflar arasında belirli bir zaman aralığında geçerli olan anlaşma söz konusu birliklerin uç bölgesinden getirilen Türkmenler olduğu

136 İstanbul'un kaybedilmesinden sonra sıranın Akhaia Krallığı ve Mora'nın kaybının yakın olduğuna dair Papa'ya uyarılar gidiyordu. Bkz. Malcom Barber, "Western Attitudes to Frankish Greece in the Thirteenth Century", *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, ed. B. Arbel/B. Hamilton/D. Jacoby, London 1989, s. 116-117; Juho Wilksman, "The Conflict Between The Angevins and The Byzantines in Morea in 1267-1289: A Late Byzantine Endemic War", *Byzantina Symmeikta*, vol. 22, 2012, s. 35.

137 Bu iki muharebe hakkında ayrıntılı bilgi için Juho Wilksman, "Battle of Prinitsa in 1263", *Byzantinische Zeitschrift*, vol. 105, 1 (2012), s. 167-198; a.mlf., "Conflict and Cooperation: Campaigns on the Peloponnese in 1264", *Acta Byzantina Fennica*, vol. 4 (N. s.) Helsinki 2015, s. 85-122.

138 Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 173-174.

139 Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 157.

140 İmparatorun yatak odasının yakınında uyuyan ve onu suikastlere karşı koruyan yüksek rütbeli saray görevlisi bkz. Güneş, *Kurumlar ve Unvanlar*, s. 78-80, 82.

141 *The Chronicle of Morea*, s. 202-206, 231-233; Pachymérés, I, 272. Krş. Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 174.

142 Akropolites, s. 104 vd.

göstermektedir.¹⁴³ Bizans ordusunda istihdam edilen paralı askerlere elde ettikleri ganimet dışında hizmet sürelerine göre değişen geçici ya da kalıcı sözleşmeler yapıldı. Paralı askerler doğrudan payitahtla/imparatorla anlaştıkları için Hassa ordusuna bağlı olurlardı. *Misthos* (bazen roga) adı verilen maaşlarından ötürü bu birliklere *Misthoforoï* denilirdi. Kâğıt üzerinde maaşları iki ya da altı ayda bir ödenirdi. Ücretleri zamanında ödenmediğinde taraf değiştirirlerdi veya Bizans topraklarını yağmalarlardı.¹⁴⁴

Selçuklu kaynakları bu yardım hadisesinden söz etmezler. Bu sırada Türkiye Selçukluları Sultan II. İzzeddin Keykâvus ile kardeşi IV. Kılıç Arslan arasındaki taht kavgası ve sonrasında IV. Kılıç Arslan'ın kardeşini bertaraf ederek tek başına hükümdar olduğu saltanat mücadelesi ile meşguldüler. Ayrıca Sultan IV. Kılıç Arslan'ın tahta geçtiği 1262 senesi Haziran ayı sonrasında Anadolu'da Türkmen isyanlarıyla uğraşmaları kaynakların sadece iç sorunlardan söz etmelerine sebebiyet vermiş olmalıdır.¹⁴⁵ Dahası *Parakoimomenos* Makrenos'un 1262 kışında¹⁴⁶ bölgeye yolladığına bakılırsa söz konusu ücretli askerlerin sultan II. İzzeddin'in saltanatı sırasında bölgeye sevk edildiğini göstermektedir. Sultan'ın Moğol tehdidi nedeniyle Memlüklerle irtibatla olması¹⁴⁷ diğer yandan Moğollar tarafından desteklenen kardeşi IV. Kılıç Arslan ile savaşma ihtimalinin bulunması sultanın asker göndermesini ihtimal dışı bırakmaktadır. Bizans kaynağı Pachymères ile *Mora Kroniği*'nin söz ettiği Türk askerlerinin uçlardan temin edilen paralı askerler oldukları anlaşılmaktadır. Bizans'ın doğu sınırını oluşturan uç bölgesi 1262'te doğrudan Moğol-Selçuklu idaresinin denetimine girmesi imparatorun paralı asker temin etmek için işini kolaylaştıran bir etken olduğu ihtimal dâhilindedir. Önceleri Moğol tabiiyetini kabul eden ama sonradan isyan eden Denizli'deki Türkmen beyliğinin reisi Mehmet Bey bertaraf edilerek yerine Selçuklu-Moğol hâkimiyetini koşulsuz tanıyan damadı Ali Bey getirilmişti. Beyliğin merkeze bağlı bir beylerbeyinin gözetiminde ayakta kalmasına izin verilmişti.¹⁴⁸ Bu beyliğin güneyde Karia'dan Kuzey'de muhtemelen Eskişehir'e kadar olan bölgeyi kontrol ettiği düşünülmektedir. Eskişehir'den-Kastamonu'ya kadar bölgede de Çobanoğulları Türkmenlerinin denetimindeydi.

143 *The Chronicle of Morea*, s. 203-204, 236. Krş. Wilskman, "Battle of Prinitsa", s. 184. Wilskman (a.g.m., aynı yer), *Mora Kroniği*'nde sözü edilen bu Türklerin Türkopol olma ihtimaline değinmektedir. Bizans ordusundaki Türkopollerin orduda istihdam edilmeleri hakkında bkz. Yusuf Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", s. 64. Türkopoller hakkında ayrıca bkz. Elizabeth Zachariadou, "Tourkopouloi", *ODB*, III, New York-Oxford 1991, 2100; Aleksios G. C. Savvides, "Tourkopouloi", *MGE*, 51, 1988, 121-122. Mora Kroniği'nde bahsedilen ve belirli bir hizmet süresini ifade eden anlaşmanın Türkopoller yerine Anadolu'dan gelen Türkmenleri ifade etmesi daha olası bir durumdur.

144 Ian Heath, *Bizans Orduları 900-1461*, çev. Buket Bayrı, İstanbul 2014, s. 38.

145 Sultan IV. Kılıç Arslan tahta geçtiği tarih ve Türkmen isyanları hakkında bkz. Özcan, *Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan*, s. 143, 143-158

146 Wilskman, "Battle of Prinitsa", s. 176.

147 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 496; Nejat Kaymaz, *Pervâne Münü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970, s. 87; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 265-267; Özcan, *IV. Kılıç Arslan*, s. 134 vd., 143.

148 Aksarayî, s. 50, 53-56; Baybars el-Mansurî, *Zübdet Fikre*, ed. D.S. Richards, Beirut ve Würzburg: Franz Steiner Verlag 1998), s. 73, 76. Krş. Barbara Flemming, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidy ve Likya*, çev. Hüseyin Turan Bağgeççi, Ankara 2018, s. 43-44; A. C. S. Peacock, "The Seljuk Sultanate of Rum and Turkmen of the Byzantine Frontier 1206-1279", *Al-Masaq*, 2014, Vol. 26, s. 283-284; Özcan, *IV. Kılıç Arslan*, s. 144-147.

Onlar da doğrudan Selçuklu-Moğol tabiiyetini kabullenmişlerdi. Mikhail Palaiologos'un paralı asker temin etmek amacıyla vaktiyle İznik imparatorunun Bitinya ve Orta Thynia eyaletlerinin valisiyken¹⁴⁹ eski görev yerine yakın olan yerlerde yaşayan Türkmen reisleriyle temasa geçtiğini söyleyebiliriz. İbn Said'in Selçuklu-Bizans sınırında yaşayan Türkmenlere dair verdiği istatistiksel veriler¹⁵⁰ uç bölgesinde yaşayan kalabalık bir Türkmen kitlesine işaret etmektedir. Uçlara yığılan Türkmenler Mikhail Palaiologos'a ihtiyacı olan muharip birlikleri sağlayan geçici müttefikler olarak görülmüş olmalıydılar. İmparator, iktidarı süresince mücadele ettiği Latinlere karşı Türkmen desteğinden azami ölçüde yararlanmıştı. Prinitsa Savaşı öncesinde Sultan IV. Kılıç Arslan'ın iktidarı tek başına elde ettiği Haziran 1262'de¹⁵¹ Bizanslıların 1257 tarihli anlaşmayı yenilediğine dair bir bilgi yoktur. Aynı durum Türkiye Selçukluları içinde söz konusudur. Sultan IV. Kılıç Arslan'ın iktidara gelmesiyle Anadolu'ya tam anlamıyla hâkim olan Moğollarla Bizans'ın sınırdış olduğunu; bu nedenle Mikhail Palaiologos'un ismen iktidarda olan Selçuklu sultanlarıyla anlaşmayı yenilemesine gerek duymadığı söylenebilir. Bizans ordusunda hizmet veren Türkmenlerin mevcut antlaşma yerine doğrudan Türkmen reisleriyle kurulan ilişkiler çerçevesinde orduya katıldıkları izlenimi vermektedir.

Moğol baskısı nedeniyle uçlara itilen Türkmenlerin Bizans ordusuna paralı asker olarak alınmasıyla Bizanslıların Türkmen akınlarını kontrol etmeye çalıştıkları düşünülmektedir. Mikhail Palaiologos döneminde Türkmenlerin Bizans ordusundaki sayıları giderek artmaya başlamıştı.¹⁵²

Akhaia Prensi William'in serbest kalmasından sonra Mora'daki valisinden yardım çağırısı alan İmparator Mikhael Palaiologos Mora'daki orduyu takviye etmek amacıyla üvey kardeşi Konstantin Palaiologos'u 1263'ün baharında 1.000 kişilik bir kuvvet ve savaş harcamaları için bir miktar parayla bölgeye sevk etti.¹⁵³ Ayrıca *Grand Domestikos* Aleksios Philes de yardımcı komutan olarak seferde yer aldı.¹⁵⁴ Cenovalılar bu cenkte Temmuz 1261'de onaylanan *Nymphaion* Antlaşması gereğince Bizanslıların yanında yer almışlardı. Venediklilerle savaş hâlinde olan Cenovalılar, İmparator Mikhail'in Venedik çıkarlarına da zarar verdiği Latinlere karşı seferinde donanmalarıyla desteklediler. Türklerin de içinde olduğu Bizans ordusu Ceneviz donanmasıyla Monemvasia'ya taşınmıştı.¹⁵⁵ *Protostrator*¹⁵⁶ Aleksios Philanthropenos komutasındaki Bizans donanması da Mora'nın güneyine Laconia'yı ele geçirerek seferi des-

149 Akropolites, s. 130-131; Pachymérès, I, 42.

150 İbn Said, *Kitâbu Bastî'l-Arz fî't-Tûli ve'l-Arz*, nşr. J.V. Gines, Tetuan 1958, s. 117-118; Ebu'l-Fidâ, *Takvimü'l-Buldan*, çev. Ramazan Şeşen, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Buldan)*, İstanbul 2017, s. 302. Krş. Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Ankara 1999, s. 1-2.

151 Özcan, *IV. Kılıç Arslan*, s. 143.

152 Juho Wilksman, "Conflict and Cooperation", s. 94.

153 *Cronicle of Morea*, s. 206-207. Krş. Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 175.

154 Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 158.

155 Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 175; Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 158.

156 Ayrıntılı bilgi için bkz. Güneş, *Kurumlar ve Unvanlar*, s. 109.

tekledi.¹⁵⁷ *Sebastokrator* Konstantin Palaiologos idaresindeki asıl Bizans ordusu, Prens William'ın Korint'te olmasından istifade ederek başkent Andravida'yı¹⁵⁸ ele geçirmek için harekete geçti. William'ın şehirde naip olarak bıraktığı yaşlı ama tecrübeli şövalye Jean de Catavas/John Katavas Rumların gelmekte olduğunu öğrendiğinde toplayabildiği 300 kadar ağır zırlı şövalye ile onları karşılamak üzere savaşın yapıldığı Alpheios Vadisi'ne doğru ilerledi. Bizans ordusunun 6.000 süvari ve 9.000 ile 14.000 arasında değişen piyade kuvvetinden oluştuğu rivayet edilmektedir. Ancak bu sayının süvari ve piyadelerde dâhil olmak üzere en fazla 5.000 kişi olabileceğine dair görüşler vardır.¹⁵⁹

Mora Kroniği'ne göre John Katavas askerlerine yaptığı konuşmada düşmanlarının sayısal gücüne aldanmamalarını, Latinlerin sahip olduğu zırlı süvarilerin Rumlardan daha iyi olduğunu hatta tek darbeye bu zayıf süvarilerden 15 tanesini dağıtabileceklerini söylüyordu. Katavas, askerlerine kesinlikle düşman karşısında geri çekilmeyeceklerini aksi hâlde korku ya da tereddüt gösterenlerin derhâl katledileceğini emretti.¹⁶⁰ Burada savaşın nasıl geliştiği üzerinde durulmayacaktır; ancak 7 Mayıs 1263'te başladığı¹⁶¹ tahmin edilen mücadeleden Latinlerin, Bizans ordusunu hezimete uğrattıklarını; Konstantin Palaiologos'un savaş alanını terk edip art bölgelere çekildiğini belirtelim. *Mora Kroniği*'ne göre muharebe akşama kadar sürmüştü; mızrak yerine kılıçların kullanıldığı çarpışmalarda Latin süvarileri Bizanslı komutanların kamp kurduğu tepeye doğru ilerlemişlerdi. Konstantin Palaiologos, mağlubiyeti kabul ederek esir düşmemek için maiyetiyle beraber firar etti. Frankların Bizans kampına girmesiyle birlikte oluşan bozgun havası savaşın seyrini değiştirmiş, Rum askerleri ormanlık alanlara veya dağlık arazilere doğru kaçmaya başlamışlardı. Latinler Bizans kampından 1000 kadar atı ganimet olarak ele geçirmişlerdi. Latinler cenk alanın engebeli olması ve olası bir pusuya düşmemek için hasımlarını takip etmediler.¹⁶² Wilskman'a göre¹⁶³ Bizans ordusundaki Türk birlikleri âni gelişen Latin hücumu karşısında muharebeye girecek fırsatı bulamamıştı. Konstantin Palaiologos'un Türkmen süvarileri ve okçularından yararlanmaması; Latin süvarilerini hafife alması Prinitsa'daki mağlubiyetin ana nedeni olarak görülmektedir.¹⁶⁴ Bizans ordusu henüz Prinitsa'ya doğru ilerlerken Isova mevkiine geldiklerinde Türklerin bulunduğu *allegianın* Sistersiyan (Cistercian) Tarikatı'na bağlı bir manastırı yağmaladıklarından söz edilmektedir.¹⁶⁵ Muhtemelen *Mora Kroniği* yazarı Rumların Katolik Latinlere duydukları nefreti vurgulamak için bu olayı özellikle belirtmişti.

157 Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 158.

158 Mora Yarımadası'nın Kuzeybatısında bulunan küçük bir şehir.

159 Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 258-269; Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 158-159; Wilskman, "Battle of Prinitsa", s. 175-176, 180-181, 186-187.

160 *The Chronicle of Morea*, s. 209, 210, 220-21. Krş. Wilskman, "Battle of Prinitsa", s. 187.

161 Wilskman, "Battle of Prinitsa", s. 176 not 32.

162 *The Chronicle of the Morea*, s. 208, 212-213, 220-221.

163 "Battle of Prinitsa", s. 191; Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 159.

164 Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium*, s. 203.

165 *The Chronicle of the Morea*, s. 207-208.

Keza Pelagonia Savaşı'nda (1259) Sicilyalı Manfred'in esir alınan adamlarının katledildiği¹⁶⁶ özellikle belirtilmektedir

İmparator Mikhail Palaiologos mağlubiyet haberini aldığıında Franklara yeniden saldırımları için Konstantin Palaiologos'u sert bir şekilde uyardı. Bu sefer yakın çarpışmalardan uzak durmasını, Latinlerle muharebe ederken Pelagonia'daki taktikleri uygulamasını, Türk süvarilerini etkili şekilde kullanmasını emretti.¹⁶⁷ Ancak orduda bulunan daha düşük rütbeli subaylar kışın yaklaşımakta olduğunu, askerlerin atlarını kaybettiklerini, ordudaki askerlerin büyük çoğunluğunun firar ettiğini, dağılan askerlerin yeniden toplamanın zaman alacağını öne sürerek Franklara yeniden saldırılmanın tehlikeli olduğunu ve şimdilik bu plândan vazgeçilmesini önerdiler. Bizanslı komutanlar genel bozgun havasının tesiriyle Franklarla yapılacak harbi ertesi bahara bıraktılar.¹⁶⁸ Bu sırada Bizans ordusundaki Türkmenler ücretleri ödemediği için ordudan ayrıldılar ve Latinlerin saflarına katıldılar.¹⁶⁹ Sicilya Kral Charles, 1280 ve 1283 tarihli mektuplarında Bizanslıların ücretlerini ödemekte zorlandığı bazı Türk ve Kuman birliklerinin firar ettiğinden söz ederek¹⁷⁰ bu duruma değinmektedir. Sözü edilen bu askerler 1264'te vaftiz edilerek Hristiyanlaşan ve Mora'ya yerleşen Türkmenlerdi.¹⁷¹

Prinitsa Savaşı'nda alınan galibiyete rağmen Franklar ağır zırhlı mızraklı şövalyelerin Türkler karşısında yaşadığı zorlukların farkındaydılar. Pelagonia'da atlarını öldüren hareketli Türk süvarilere karşı aynı hatayı tekrarlamamak için Bizanslılara mızraklı süvarileriyle saldırmamaya karar verdiler. Bizanslıların izlediği stratejiyi onlara karşı kullanmak amacıyla Türkmen birliklerinden yararlanmayı düşündüler.¹⁷² *Sebastokrator* Konstantine Palaiologos gösterdikleri yararlılıklara rağmen Türkmen birliklerini hor görmesi, altı aydır ücretlerini ödememesi gibi nedenlerle ordudan ayrılmalarına sebebiyet vermişti. Melik ve Salih idaresindeki Türkmenler böyle bir davranışı hak etmediklerini, verilen emirleri sadakatla yerine getirdiklerini söyledikten sonra ona artık güvenmediklerini Akhaia Prensi William'a katılacaklarını söylediler. Konstantine Palaiologos ordusundaki en iyi birliklerin Franklara katılmalarına engel olmak için peşlerinden Türkçe bilen adamlarını yollamasına rağmen çabası fayda vermedi. Türkmenler Franklara katılmak amacıyla Andravida'ya hareket ettiler. Akhaia Prensi William'a katılmak isteyen Türkmenler Prensi William'a yolladıkları elçileriyle *basileus*'un kardeşinden uğradıkları haksızlıkları anlattıktan sonra Romalılara karşı yaptıkları savaşta yardım etmeye hazır olduklarını bildirdiler. Eğer hizmetlerini kabul etmeyeceklerse Ana-

166 Wilksman, "Battle of Pelagonia 1259", s. 158.

167 The Chronicle of the Morea, s. 214-217. Krş. Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 192.

168 The Chronicle of the Morea, s. 214-217. Krş. Wilksman, "Battle of Prinitsa", s. 192.

169 Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 155; Şerif Başstav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)*, Ankara 1989, s. 3; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 419; John Julius Norwich, *Bizans III Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS. 1082-1453)*, çev. Selen Hırçın Riegel, İstanbul 2013, 199, 201; Ian Heath, *Armies And Enemies of Crusades 1096-1291*, Cambridge 1978, s. 38.

170 Wilksman, "The Conflict Between The Angevins and The Byzantines", s. 49.

171 Wilksman, "The Conflict Between The Angevins and The Byzantines", aynı yer. Ayrıca bkz. not 180.

172 The Chronicle of the Morea, s. 215-216. Krş. Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium*, s. 211-212.

dolu'ya dönmek için kendilerine geçiş izni vermesini talep ettiler. Prens William, Melik'in teklifini memnuniyetle kabul etti ve elde ettikleri ganimetin kendilerinde kalması şartıyla bir sene boyunca geçerli olan bir anlaşma ile onları ordusunda istihdam etti.¹⁷³ Öte yandan taraf değiştiren Türkmenlerin 1.000 kadar olduğu, geriye kalanların Bizans ordusundaki mevcudiyetlerini devam ettirdikleri düşünülmektedir. Bu nedenle Bizans ordusundaki Türk birliklerinin farklı guruplardan oluştuğu tahmin edilmektedir.¹⁷⁴ Bizans-Ceneviz donanmasının 1263 yazında Venedikliler tarafından mağlup edilmesiyle Bizans'ın ikmal hatları kesintiye uğramıştı.¹⁷⁵ Türkmenlerin Bizans ordusunu terk etmesinden sonra Konstantine Palaiologos seferin idaresini *Megas Domesticos* Philes ve *parakoimomenos* Makrenos'a bırakarak başkente döndü.¹⁷⁶

Megas Domesticos Philes, komutayı devraldıktan sonra Mora'nın güneybatısında bulunan Messenia bölgesine doğru ilerledi. Frankların burada bulunan Veligostiye gideceğinden haberdar olan Philes, Makryplagi geçitinde pusu kurup onları gafil avlamak istedi. Gardiki Kalesi'ni arkada bırakan Bizanslı komutan Makryplagi geçidinin yüksek tepelerini işgal etti.¹⁷⁷ *Mora Kroniği*'ne göre¹⁷⁸ Franklara katılan Türkler *meGas domesticos*'a saldırmak konusunda çok istekliydi. Prens William, onları ordunun ön saflarına yerleştirerek Veligosti'ye doğru ilerledi. Franklar gözcüleri vasıtasıyla Bizanslıların Makryplagi'nin yüksek dağ geçitlerini ele geçirdiklerini ve etrafa pusu kurduklarını öğrendiler. Latinler buna rağmen güçlü bir şekilde mevzilenen Bizans ordusuna saldırmaktan çekinmediler. Bizanslılar Latin hücumlarını iki kez geri püskürtmeyi başardılar. Ancak muharebeyi idare eden William'ın komutanı Ancelin de Toucy idaresindeki Latin birlikleri Bizanslılara şiddetli bir saldırı gerçekleştirdiler. Melik ve Salih komutasındaki Türkmenler de Latin taarruzuna destekleyerek hasımlarına ağır kayıplar verdirdiler. *Megas Domesticos* Philes, Türkmen saldırısı sonucu orduda baş gösteren paniği kontrol edemedi; geçitte çarpışmaya devam eden askerleri bozguna uğrayıp kılıçtan geçirildiler. Hezimetten haberi olmayan ve hâlâ pusuda bekleyen Bizans birlikleri durumu anladıklarında Latin saldırısını durdurmak yerine mevzilerini terk ederek firar ettiler. Muharebenin sonunda *Megas Domesticos* Philers, *parakoimomenos* Makrenos ve Aleksios Kaballarios ile birlikte 5.000'den fazla Bizanslı askeri esir alındı. Philes esaret altında öldü, Makrenos ise sonradan serbest kalmasına rağmen Franklarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle kör edildi. Savaş Akhaia Prensligi'nin kesin zaferiyle neticelendi.¹⁷⁹ Melik ve Salih'in idaresindeki Türkmenler; Latinlerin

173 *The Chronicle of Morea*, s. 219-224. Krş. Kyriakidis, *Warfare in Late Byzantium*, s. 153; Wilksman, "Conflict and cooperation", s. 103.

174 Wilksman, "Conflict and Cooperation", s. 103 ve not 75.

175 Wilksman, "Conflict and Cooperation", s. 104.

176 *The Chronicle of Morea*, s. 219 not 22; Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 173.

177 Jean Longnon, "The Frankish States in Greece, 1204-1311", ed. Kenneth M. Setton ve dğr., *A History of the Crusades, II: The Later Crusades, 1189-1311*, 254; Geanakoplos, *Emperor Michael Palaeologus*, s. 174.

178 *The Chronicle of Morea*, s. 225.

179 *The Chronicle of Morea*, s. 226 vd. Krş. Geanakoplos, *Michael Palaeologus and the West*, aynı yer; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 50; Heath, *Armies and Enemies of Crusades 1096-1291*, s. 64; Longnon, "The Frankish States in Greece", *A History of the Crusades*, II, 254; Wilksman, "Conflict and Cooperation", s. 109, 111.

Bizans karşısında kısa bir süre için bile olsa psikolojik üstünlüğü ele geçirmesinde yardımcı olmuşlardı. Onların gayretleriyle savaş kazanılmıştı.¹⁸⁰

Türkiye Selçuklularına bağlı Türkmenlerin yukarıda sözü edilen savaşlar dışında da Balkanlarda görüldüğüne dair bilgiler mevcuttur. Bu konu hakkında en tartışmalı ve bilindik hadise Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un taraftarlarından bir topluluğun Sarı Saltuk önderliğinde Anadolu'dan göçüp Dobruca'ya yerleşmesidir (1263/1264).¹⁸¹ Bu topluluğun Balkanların kuzeydoğu kesminde yaşayan Gagauz/Gagavuz Türklerinin atası olduğu düşünülmektedir.¹⁸² Paul Wittek¹⁸³ Sultan II. İzzeddin'e izafeten bu Türkmen topluluğuna Gagavuz denildiğini ileri sürmüş ve bu görüşü ilim âleminde kabul görmüştür. Sarı Saltuk liderliğinde Dobruca'ya yerleşen bu Türkmenlerin konumuz açısından asıl önemi İmparator Mikhaıl Palaiologos'un Balkanlarda düzenlediği seferlerde yer almalarıdır. İbn Bîbî ve ondan naklen Yazıcızâde Âli¹⁸⁴ Sultan II. İzzeddin ile gelen Selçuklu emîrleri ve askerlerinin Ali Bahadır'ın idaresinde imparatorun Rumeli'den beliren düşmanlarına karşı muharebe ettiklerini; onlara bu hizmetlerine karşılık olarak mal ve hil'at verildiğini kaydetmektedirler. Hatta Yazıcızâde Dobruca'ya yerleşen Sarı Saltuk idaresindeki Müslüman ahalinin de imparatorun seferlerine katıldıklarını belirtir.¹⁸⁵ VIII. Mikhaıl Palaiologos'un gayrimeskûn durumdaki Dobruca'ya Türkmenleri iskân ederek Altınorda Moğollarının/Tatarların saldırılarını engellemek istediği düşünülmektedir.¹⁸⁶

Dobruca'ya yerşelen Sarı Saltuk'un idaresindeki Türkmenler, Sultan II. İzzeddin'in Altınorda Hanı Berke'nin (1257-1266) himayesinde Kırım'a yerleşmesiyle birlikte onu takip ederek sultana gurbet hayatının bu son durağında eşlik etmişlerdi. Sultan İzzeddin'in 1279'da ölümünden sonra Sarı Saltuk, Han'dan Kırım'dan ayrılıp Dobruca'ya geri dönmeleri için müsaade etmesini istemişti. Altınorda hanı onlara bu izni verdikten sonra Türkmenler Dobruca'ya döndüler. Sarı Saltuk'un 1293'te vefatından sonra Selçuklu Türkmenlerinden bir kısmı Anadolu'ya geri döndü. Dobruca'da kalanlar zamanla Hristiyanlığı kabul ederek Bizans ordu-

180 Ayönü, Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311), İzmir 2022, s. 64. Wilksman, "Conflict and Cooperation", s. 109 ve dipnot 100. Melik ve Salih'in Mora'da yerleştiği, yerel soylu hanımlarla evlendikleri nakledilmektedir. Türkmenlerin bir kısmında Hristiyanlığı kabul ederek Akhaia prensinin hizmetine girmiş, tımar sahibi (*fief*) olarak onun yanında kalmışlardı. Bkz. *Chronicle of Morea*, s. 219 not 22. Melik'in 1295'e kadar Mora'da kaldığı tahmin edilmektedir. Bk. Ayönü, Katalanlar, s. 64.

181 İbn Bîbî, s. 589. Krş. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 581; Paul Wittek, "Yazıcioghlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. 14/3, October 1952, s. 648; Merçil, "Hanedan Mensupları", s. 345-346; Melikoff, "Sarı Saltuk", s. 79; Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltık Popüler İslamın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü 13. Yüzyıl*, İstanbul 2020, s. 52-54. Ayrıca bkz. Kaya Tan, "Sultan II. İzzeddin Keykâvus Döneminde Sarı Saltuk'un Balkanlara Geçişine Dair Bazı Mütâlaalar", s. 99-123.

182 Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s. 273; Wittek, "Yazıcioghlu Ali on the Christian Turks", s. 668; Kemal H. Karpat, "Gagauzların Tarihi Menşei Üzerine ve Folklorundan Parçalar", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi, Bildiriler*, Ankara 1976, I, 163-171; Melikoff, "Sarı Saltuk", s. 80; Machiel Kiel, "Sarı Saltuk", *DİA*, XXXVI, 148.

183 Wittek, "Yazıcioghlu Ali on the Christian Turks", aynı yer.

184 İbn Bîbî, s. 589; Yazıcızâde Âli, *Tevârih-i Al-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Târihi]*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2017, s. 631. Krş. Wittek, "Yazıcioghlu 'Alī on the Christian Turks", s. 648.

185 Yazıcızâde Âli, s. 631. Sarı Saltuk için ayrıca bkz. Pachymérès, III, 25.

186 Wittek, "Yazıcioghlu 'Alī on the Christian Turks", s. 654; Melikoff, "Sarı Saltuk", s. 80; Ocak, *Sarı Saltık*, s. 53.

suna Türkopol olarak katıldılar.¹⁸⁷ Türkpoller, Bizans ordusunda paralı asker olarak hizmet eden Hristiyanlaşmış Türkleri ve Türklerin Grek kadınlarla yaptıkları evlilikten doğan kişileri tanımlamak için kullanılırdı.¹⁸⁸ Ayrıca Türkpollerin Selçuklu Türklerinden/Türkmenlerinden Hristiyanlığı kabul edenlerin soyundan geldikleri iddia edilmektedir. Onlar Bizans ordusunda hafif zırhlı süvari birlikleri olarak hizmet veriyorlardı.¹⁸⁹

İmparator VIII. Mikhail 1270'te *Protostrator* Aleksios Philantropenos komutasında Türkmenler, Kumanlar ve Anadolu Rumlarından oluşan bir orduyu Monemvasia'ya Akhaia Prensi William'a karşı yolladı. Ordu iki yıl boyunca Mora'da kalmasına rağmen belirleyici bir meydan harbine girmekten kaçındı. İmparatorun asıl amacı William'ı güçsüz düşürmek ve ona destek veren Sicilya Kralı Charles'a Mora üzerinden imparatorluk başkentine erişemeyeceğini göstermekti.¹⁹⁰

1280'de Charles d'Anjou Arnavutluk seferi için büyük bir ordu hazırladı. Burgondiyalı şövalye Hugo le Raoussou de Sully idaresinde 2.000 Angevin şövalyesi, 6.000 piyade ve okçudan oluşan bir birliği Arnavutluk'a yolladı. Sicilya kuvvetleri Kanina'yı ele geçirip, Berat şehrini kuşattı. Bizanslı idareci merkezden yardım istedi. İmparator Mikhail aralarında Türklerin de olduğu bir orduyu Megas Domestikos Mikhail Tarkhoniates, damadı Demetrios Michael Angelos ve saraydan yüksek rütbeli iki memur eşliğinde bölgeye yolladı. Bizans ordusu muhtemelen Mart 1281'de Berat civarında ordugâh kurdu. İmparatorun aldığı emire göre açık bir savaşa girmeyeceklerdi, düşmanı pusu ve baskınlarla mağlup etmeye odaklanacaklardı. Tarkhoniates, Latinleri birkaç küçük çarpışmada mağlup etmesine rağmen kesin bir sonuç elde edemedi. Ancak Latin komutan Hugo de Sully'nin dikkatsiz bir şekilde harp alanını incelediğini gözcüleri vasıtasıyla öğrendikten sonra onu esir olarak ele geçirdi. Bu olaydan sonra Angevin birlikleri dağıldı; geride bıraktıkları ağırlıkları Bizanslılara geçti. Kuşatma altındaki şehirler Tarkhoniates'in gayretleriyle işgalden kurtarıldı.¹⁹¹

1282-1323 seneleri arasında hüküm süren Sırp Kralı Milutin 1282 yılında Kuzey Makedonya'nın büyük bir bölümünü eline geçirmişti. İmparator VIII. Mikhail muhtemelen Tesalya'da isyan hâlinde olan I. Iones'in onunla işbirliği olmasından şüphelenerek bizzat büyük bir orduyla Tesalya üzerine sefere çıktı. Ordusunda Tatarlar, Türkler ve Franklardan oluşan ücretli askerler vardı. Fakat imparator 11 Aralık 1282'de ansızın öldü. Halefi II. Andronikos (1282-1328) orduyu Sırp'ların üzerine yolladı. Bizans-Sırp sınırına yakın bir yerde Bizanslılar ve mütfekleri nehri geçmeye çalışırken Sırp'lar tarafından mağlup edildiler.¹⁹²

187 Yazıcızâde Ali, s. 632-633, 698-701, 741. Krş. Wittek, "Yazıjioghlu 'Alî on the Christian Turks", s. 651, 657; Melikoff, "Sarı Saltuk", aynı yer; Zerrin Günel Öden, "Ece Bey", *DİA*, X, 379-380.

188 Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", s. 64; Savvides, "Tourkopouloi", s. 121-122.

189 Ayönü, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", aynı yer.

190 *The Chronicle of Morea*, s. 257-264. Krş. Geanakoplos, *Michael Paleologus and West*, s. 229-230; Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar*, s. 127.

191 Pachymérès, I, 526 note 2; Genakouplous, *Michael Paleologus and West*, s. 309; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 63; Nicol, *The Despotate of Epiros 1267-1479*, s. 25-26.

192 Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar*, s. 113-114; Firat, *Aydinoğulları Beyliği ve Sırp'lar*, s. 29-30.

Napoli Krallığı ile Epir Despotluğu arasında 1291'de yapılan anlaşmadan kaygılanan İmparator II. Andronikos Palaiologos, 1292'de Epir'e bir sefer düzenledi. *Mora Kroniği*'ne göre ordusunun ana gücü Türklerden ve Kumanlardan oluşuyordu. Bizanslılar, Yanya'yı kuşattılar. Bizans-Ceneviz donanması Epir'in başkenti Arta'yı ablukaya aldılar. Ancak Bizanslılar, Akhaia Prensi Florent d'Hainault'un (1289-1297) Epirililere yardım etmek amacıyla 500 askerle yola çıktığını öğrendiğinde Yanya'dan çekildiler. Geri çekilmenin düzensiz olması nedeniyle Florent, Bizanslıları Makedonya sınırına kadar kovaladı. Bir süre sonra donanma Arta önlerinden çekildi. Bu son gelişmeyle birlikte Bizans'ın Epir seferi başarısızlıkla sona erdi.¹⁹³

Selçuklu Türkleri 10 Haziran 1305'te Apros Kalesi (Tekirdağ/İncecik) yakınlarında Bizans İmparatorluğu ile Katalanlar arasında meydana gelen çarpışmada Bizans ordusunda yer almışlardı. Melik Konstantinos idaresindeki 1000 kişilik bu Türkmen birliği savaştan sonra Bizans ordusundan ayrılarak Katalanlara katılmışlardı. Bizans kaynak yazarlarına göre kuzey bölgelerinden gelen bu Türkopoller Sultan II. İzzeddîn Keykâvus ile beraber gelen Türklerdi. Gregoras, Sultan II. İzzeddîn Keykâvus'un Kırım'a yerleşmesinden sonra geride kalanların Hristiyanlaşarak Bizans ordusuna alındıklarını; zamanla sayılarının arttığını belirtmektedir. Pachymeres, kuzeyden gelen bu Hristiyan Türklerin lideri olan Melik'in (Melik Konstantinos'un), Sultan II. İzzeddîn Keykâvus'un oğlu olduğunu söylemektedir. Katalanlarla birlikte Balkanlarda yaklaşık dört yıl boyunca Bizanslılarla mücadele eden Türkmenler 1309'da mütteliklerinden ayrıldılar. Melik idaresindeki 1000 süvari ve 500 piyadeden oluşan Türkmenlerin bir kısmı II. Milutin'in (1282-1321) hizmetine girdiler. Geriye kalan 1300 süvari ve 800 piyadelik ikinci gurup liderleri Halil'in etrafında birleşerek Anadolu'ya dönme kararı almıştı.¹⁹⁴ Batı Anadolu'daki Türk ilerleyişini durdurmak amacıyla Bizans ordusuna paralı asker olarak alınan Katalanlar, liderleri Roger de Flor'un müşterek imparator IX. Mikhail Palaiologos (1294-1320) tarafından öldürülmesinden sonra 1305'te Balkanlara geçerek civarda yağma yakınlarına başlamışlardı. Katalanlar, Bizans'a karşı ittifak kurmak amacıyla Anadolu Türklerinden yardım istediler. Muhtemelen Karasi Türkmenlerinden olduğu düşünülen Emîr Halil Gelibolu'ya geçip onların saflarına katılmıştı. Yukarıda sözü edilen Melik idaresindeki Türkmenler Apros Savaşı'ndan sonra muhtemelen Halil'in girişimleri sonucunda taraf değiştirerek Katalanlara katılmışlardı. 1309'da Türkmenlerin Katalan birliğinden ayrılmasından sonra Halil emrindeki Türkmenlerle Anadolu'ya geçmeyi düşündüyse de Bizans İmparatorluğu ile yaşadıkları ihtilaf nedeniyle birkaç yıl boyunca Balkanlarda yağma akınlarında bulundu. Nihayetinde Halil'in idaresindeki ikinci gurup Gelibolu'da Bizans, Sırp ve Ceneviz kuvvetleri tarafından imha edildiler (1313). Sağ kurtulanların çok az bir kısmı

193 *The Chronicle of Morea*, s. 315-322. Krş. Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar*, s. 128-129; Nicol, *The Despotate of Epiros 1267-1479*, s. 38-43; Angeliki E. Laiou, *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge 1972, s. 40-41; Bartusis, *The Late Byzantine Army*, s. 27, 70.

194 Gregoras, I, 235-237, 237-238, 248-258 Pachymeres, IV, 570-572, 626, 648-650, 674, 708-710. Krş. Ayönü, "Rumeli'de Türkler (1305-1313)", s. 22-24; a.mlf., *Katalanlar*, s. 66-68, 85 vd. Sultan II. İzzeddîn Keykâvus'un hristiyan torunları hakkında bk: Elizabeth Zachariadou, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki hristiyan torunları". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 21 (2007), s 245-257.

Anadolu'ya geçmeyi başarırken geride kalanlar köle olarak satılmak üzere Cenevizliler ve Bizanslılar tarafından alıkonuldu.¹⁹⁵

Sonuç

XII. asrın Bizans kaynakları Anna Komnena, Kinnamos ve Niketas Bizans ordusunda yer alan Selçuklu/Türkmen kuvvetlerinin genellikle ilk saldırıya maruz kalan ordunun ön saflarında yer aldıklarını veya öncü kuvvetleri olarak görevlendirdiklerini nakletmektedirler. Kendi askerî donanımlarıyla orduya katılan hafif zırhlı süvari veya yaya birliklerinin göğüs göğüse yapılan çarpışmalarda düşman karşısında geri çekildikleri zikredilmektedir. Hafif zırhlara sahip Türkmen kuvvetlerinin cepheden gelen hücumlarda ağır donanımlı yaya ve süvari askerleri karşısında pek varlık gösteremedikleri mezkûr kaynaklarda müştereken aktarılmaktadır. Ancak diğer birliklerle eş zamanlı yapılan saldırılarda Selçuklu kuvvetlerinin ordunun zafer kazanmasına katkı sağladıkları görülmektedir. Selçuklu/Türkmen kuvvetleri alışık oldukları savaş taktiklerine göre harp ettiğinde, Bizans ve Haçlı ordularına ağır kayıplar verdirdiği ve onları mağlup ettiği dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır. *1101 Yılı Haçlı Seferlerinde* peş peşe verilen üç zorlu muharebe, II. Haçlı Seferi'nde Denizli bölgesinde meydana gelen savaşlar, İmparator II. Manuel'in 1146 Konya Kuşatması, Myriokephalon Muharebesi, III. Haçlı Seferi'nde Alman ordusunun Konya'ya doğru ilerlemesi sırasında yaşananlar Türkmenlerin savaşçı kabiliyetlerinin düşman kuvvetlerinin üstünlüklerine rağmen caydırıcı bir unsur olarak işlev gördüğünün en belirgin örnekleridir. Nitekim harp taktiği bağlamında Türkiye Selçuklularının Bizans ile doğrudan meydan muharebesine girmedikleri, genellikle düşmanı uzaktan attıkları oklarla ve vurkaç taktiği ile pusuya çektikleri sonrasında ise çember içine alınan düşman birliklerini imha ettikleri¹⁹⁶ bilinmektedir.

Türklerin harp alanında sahip oldukları üstün meziyetleri uç bölgesine göç eden Türkmenlerin Bizans tarafından potansiyel asker kaynağı olarak değerlendirilmesine sebebiyet verdi. İmparator VIII. Mikhail Palaiologos ve oğlu II. Andronikos devirlerinde Türkmen kuvvetleri Bizans'ın, Balkanlarda Latinlere karşı düzenledikleri seferlerde ücretli asker olarak yer aldılar. Türkmenlerin ok kullanmaktaki maharetleri, çevik süvariler olarak ağır zırhlı-mızraklı Latin şövalyelerine karşı Bizanslıların vazgeçemedikleri en önemli unsur hâline geldi. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un, Mikhail Palaiologos'un yanına sığınması ile onun peşi sıra gelen Türkmenlerin Dobruca'ya yerleşmeleri Balkanlardaki Selçuklu varlığının en belirleyici hatta ihtilafı bir evresini teşkil etmektedir. Gagavuz/Gagauz Türkleri 1263/1264'te Anadolu'dan Balkanlara göç eden Türkmenlerin zamanla Hristiyanlaşmış torunları olarak bugün hâlâ varlıklarını

195 Ayönü, "Rümelide Türkler 1305-1313", s. 24-27; a.mlf., Katalanlar, s. 85-88. Ayrıca bk. Zerrin Günel Öden, "Karasi Beyliği, Ankara 1999, s. 28; a.mlf., "Bizans İmparatorluğunun Türklere Karşı Alan ve Katalanlarla İttifakı", İ.Ü.E.F.T.D., sy. 35, İstanbul 1994, s. 123-129.

196 Türkiye Selçuklu ordusunun benimsediği harp taktikleri hakkında Muharrem Kesik, *At Üstünde Selçuklular*, İstanbul, 2011, s. 103-112. Türkiye Selçuklu Ordusunun genel yapısı hakkında Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara 2018.

sürdürmektedirler. Selçuklu-Bizans ilişkilerinin belki de en önemli dönüm noktalarından biri Gagavuzların tarih sahnesine çıkışlarıdır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

Akropolites, Georgios, *Vekayiname*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010.

Aksarayî, Kerîmüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Ahbâr ve Müsâyeretü'l-Ahyâr*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.

Alptekin, Çoşkun, "İzmir Türk Beyliği (Çaka Beyliği)", *Tarihte Türk Devletleri*, II, Ankara 1987, 477-481.

Altan, Ebru, *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi Kuruluş Devri (1098-1112)*, Ankara 2018.

_____, "Bizans'a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Antlaşması", *Osmanlı'nın Peşinde Prof. Mehmet İpşirli Armağını*, haz. Feridun Emecen ve dğr., I, İstanbul 2013, s. 107-118.

Angold, Michael, *A Byzantine Government in Exile: Government and Society Under the Lascarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975,

_____, *Byzantine Empire 1025-1204*, New York 1997.

Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bige Umar, *Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi Malazgirt'in Sonrası*, İstanbul 1996.

Anonim Selçuknâme, nşr. ve çev. Feridun Nâfiz Uzluç, Ankara 1952.

Anonim, Strategikon, haz. George T. Dennis, çev. Volkan Atmaca, İstanbul 2011.

Anzerlioğlu, Yonca, "Bizans'ta Türk Varlığı", *Türkler*, VI, 218-232.

Attaleitas, Mikhael, *Tarih*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010.

Ayönü, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Ankara 2018.

Ayönü, Yusuf, *Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)*, İzmir 2022.

_____, "Bizans Ordusunda Ücretli Türk Askerler (XI-XII. Yüzyıllar)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 25, 1999, s. 53-69.

_____, "Osmanlılardan Önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 21/2, İzmir 2006, s. 17-33.

_____, "Batı Anadolu'da Bizanslı Yerel Hâkimlerin Bağımsızlık Hareketleri (XII. Yüzyılın Sonları ve XIII. Yüzyılın Başlarında)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/42, Ekim 2007, s. 141-154.

_____, "İznik Rum İmparatorluğu Ordusu", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1, Temmuz 2010, s. 39-54.

Barber, Malcom, "Western Attitudes to Frankish Greece in the Thirteenth Century", *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204*, ed. B. Arbel/B. Hamilton/D. Jacoby, London 1989, s. 111-128.

Bartusis, Mark C., *The Late Byzantine Army: Arms and Society, 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, 1997.

- Başta, Şerif, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)*, Ankara 1989.
- Baybars el-Mansurî, *Zübdetü'l-fikre fî târîh'l-hicre*, ed. D. S. Richards, Beirut and Würzburg: Franz Steiner Verlag 1998.
- Birkenmeier, J., *The Development of the Komnenian Army: 1081-1180*, Leiden 2002.
- Brand, Charles M., "XI. ve XII. Yüzyıllarda Bizans'ta Türk Varlığı", çev. Melek Öksüz, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi (UKİD)*, sy. 4, s. 115-157.
- Breheimmer, A. D., *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu*, çev. Tarık Özbek, İstanbul 2022.
- Bryennios, Nikephoros, *Tarihin Özü*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2010.
- Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul 2008.
- _____, "Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi", *Bellekten*, LI/201, Ankara 1987, s. 1375-1432.
- _____, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 2000.
- Chalandon, F., *Essai sur le règne d' Alexis Ier Comnène (1081-1118)*, Paris 1900.
- _____, *Les Comnène. II. Jean Comnène at Manuel Comnène*, Paris 1912, II.
- Çay, Abdulhaluk, *II. Kılıç Arslan*, Ankara 1987.
- Demirkent, Işın, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Ankara 1990.
- _____, "Tatikios (Türk Asıllı Bir Bizans Kumandanı)", *Bizans Tarihi Yazıları- Makaleler-Bildiriler- İncelemeler*, İstanbul 2005, s. 175-196.
- Dunlop, D. M., *Hazar Yahudi Tarihi*, çev. Zahide Ay, İstanbul 2008.
- Durmaz, Sayime, "Yüksek Ortaçağ'da Papa İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 2010, s. 93-120.
- Ebu'l-Fidâ, *Takvimü'l-Buldan*, çev. Ramazan Şeşen, *Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimü'l-Buldan)*, İstanbul 2017.
- İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-Alâiyye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2020.
- İbn Kalânîsî, *Zeyl Târîh Dimaşk*, nşr. H.F. Amedroz, Leyden 1908, çev. Onur Özatağ, *Şam Tarihine Zeyl*, İstanbul 2015.
- İbn Said, *Kitâbu Bastî'l-Arz fi't-Tûli ve'l-Arz*, nşr. J. V. Gines, Tetuan 1958.
- İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, çev. Abdülkerim Özeydin, X, İstanbul 1987.
- Flemming, Barbara, *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidy ve Likya*, çev. Hüseyin Turan Bağçecşi, Ankara 2018
- Finley, G., *Byzantine Empire : From MLVII to MCCCCLIII*, London 1854, II.
- Firat, Oytun Ayberk, *Aydinoğulları Beyliği ve Sırlar 1313-1403*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021.
- Forsén, Björn, Mika Hakkarainen ve Brikena Shkodra-Rrugia, "Blood and Salt: Some Thoughts Evolving from the Topography of the Battle at Dyrrachium in 1081", *Acta Byzantina Fennica*, 4 (N.s), Helsinki 2015, s. 63-84.
- Gardner, Alice, *The Lascarids of Nicea The Story of An Empire in Exile*, Amsterdam 1964.
- Geanakoplos, Deno John, *Emperor Michael Paleologus and the West, 1258-1282: A Study in Byzantine-Latin Relations*, Cambridge Massachusetts, 1959.
- _____, "Greco-Latin Relations on the Eve of the Byzantine Restoration: The Battle of Pelagonia-1259", *Dumbarton Oaks Papers (DOP)*, Vol. 7 (1953), s. 99-141.
- Geyik, Süleyman Onur, *İstanbul Latin İmparatorluğu Tarihi Kuruluş Devri (1204-1216)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2021.

- Gilmer, James, "The Battle of Kalabrye Revisited", *Byzantina Symmeikta*, vol. 31 (2021), s. 153-175.
- Göksu, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, Ankara 2018.
- Grêgoras, Nikêforos, *Rômaikê Historia*, (1204-1341), I, Atina 1997.
- Güneş, Cüneyt, *Bizans İmparatorluğu Kurumları ve Unvanları (IX. ve XI. Yüzyıllar)*, İstanbul 2021.
- Günel Öden, Zerrin, *Karasi Beyliği*, Ankara 1999.
- Günel Öden, Zerrin, "Bizans İmparatorluğunun Türklere Karşı Alan ve Katalanlarla İttifakı", *İ.Ü.E.F.T.D.*, sy. 35, İstanbul 1994, s. 123-129.
- Haldon, John, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul 2017.
- Heath, Ian, *Armies and Enemies of Crusades 1096-1291*, Cambridge 1978.
- _____, *Bizans Orduları 900-1461*, çev. Buket Bayrı, İstanbul 2014.
- Karaca, Sevtap Gölgesiz, "Bizans-Norman İlişkilerine Bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVII/1, Temmuz 2012, s. 101-118.
- Kaleli, Emrullah, *Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar 1096-1204*, İstanbul 2016.
- Karpat, Kemal H., "Gagauzların Tarihi Menşei Üzerine ve Folklorundan Parçalar", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi, Bildiriler*, I, Ankara 1976, s. 163-171.
- Kaya Tan, Pinar, "Sultan II. İzzeddin Keykâvus Döneminde Sarı Saltuk'un Balkanlara Geçişine Dâir Mütâlaalar", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sy. 37, 2021, s. 99-123.
- Kaymaz, Nejat, *Pervâne Müinü'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.
- Keçiş, Murat, "İhanetten İmparatorluğa: IV. Romanos Diogenes", *Bellekten*, 86/305 Nisan 2022, s. 89-118.
- _____, "Latin İşgali ve Sonrasında Balkanlarda Bizans", *Balkanlar El Kitabı*, ed. Bilgehan A. Gökdağ-Osman Karatay, I, Ankara 2013, s. 269-281.
- Kesik, Muharrem, *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultanı I Mesud Dönemi (1116-1155)*, Ankara 2003.
- _____, *At Üstünde Selçuklular*, İstanbul 2011.
- _____, *Danışmendliler (1085-1178) Orta Anadolunun Fatihleri*, İstanbul 2017.
- _____, *1071 Malazgirt*, İstanbul 2018.
- _____, *Selçukluların Muhteşem Sultanı Melikşah*, İstanbul 2021.
- _____, *Cenâbi'ye Göre Türkiye Selçukluları (Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-Aylemü'z-zahir fî Ahvâli'l-Evâ'il ve'l-Evâhir* adlı Eserinin Türkiye Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri), İstanbul 2023.
- _____, "Sultan I. Kılıç Arslan'ın Ölümünden Sonra Türkiye Selçuklu Devleti Tahtına Kim Geçti?", *Türkiye Selçukluları -Makaleler-*, İstanbul 2018, s. 15-26.
- Khoniates, Niketas, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret İşıltan, Ankara 1995.
- Kiel, Machiel, "Benefşe", *DİA*, V, 434-436.
- _____, "Sarı Saltuk", *DİA*, XXXVI, 148.
- Kinnamos, Ioannes, *Historia*, çev. Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Ankara 2001.
- Konstantin Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, çev. İlhan Aslan, İstanbul 2020.
- Korobeinikov, Dimitri, *Byzantium and the Turks in the Thirteenth Century*, Oxford 2014.
- Kurat, Akdes Nimet, *Çaka, Orta Zamanda İzmir ve Yakınındaki Adaların Türk Hakimî*, İstanbul, 1936.
- _____, *Peçenekler*, İstanbul 1937.
- Kyriakidis, Savvas, *Warfare in Late Byzantium 1204-1453*, Leiden-Boston 2011.

- Laiou, Angeliki E., *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II, 1282-1328*, Cambridge 1972.
- Laurent, J., "Rum (Anadolu) Sultanlığının Menşei ve Bizans", *Belleter*, LII/202, Nisan 1988, s. 219-226.
- Longnon, Jean, "The Frankish States in Greece, 1204-1311", *A History of the Crusades, II: The Later Crusades 1189-1311*, ed. Kenneth M. Setton ve dğr., London 1969, s. 234-275.
- Melikoff, Irene, "Sarı Saltuk Kimdi? Saltukname'nin Yazma Nüshaları Üzerine Bazı Dikkatler", *Destan Masala Türkoloji Üzerine Yolculuklarım*, çev. Turan Alptekin, İstanbul 2008.
- Meško, Marek, "Some Thoughts on the Military Capabilities of Alexios I Komnenos: Battles of Dyrrachion (1081) and Dristra (1087)", *Graeco-Latina Brunensia*, 24/2019-2, s. 143-161.
- Mihajlovski, Robert, "The Battle of Pelagonia 1259: A New Look At The March Routes and Topography", *Byzantinoslavica*, 64/1, Prague 2006, s. 275-284.
- Miller, W., "Monemvasia During the Frankish Period (1204-1540)", *Essays on the Latin Orient*, London 1921, s. 231-245.
- Moravcsik, Gyula, *Byzantium and Magyars*, Amsterdam 1970.
- Müneccimbaşı Ahmet b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel: Selçuklular Tarihi*, haz. Ali Öngül, II, İzmir 2001.
- Nicol, Donald, M., *The Despotate of Epiros*, Oxford 1957.
- _____, *The Despotate of Epiros 1267-1479*, Cambridge 1984.
- _____, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2003.
- _____, "The Date of the Battle of Pelagonia", *Byzantinische Zeitschrift*, sy. XLIX, 1956, s. 68-71.
- Norwich, John Julius, *Bizans III Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS. 1082-1453)*, çev. Selen Hırçın Riegel, İstanbul 2013.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltık Popüler İslamın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü 13. Yüzyıl*, İstanbul 2020.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara 2006.
- Öden, Zerrin Günal, "Ece Bey", *DİA*, X, 379-380.
- Özcan, Aybüke, *Sultan IV. Rükneddin Kılıç Arslan Devri Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2022.
- Özaydın, Abdülkerim, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990.
- _____, "Anadolu Selçukluları", *Siyasî-Dinî-Kültürel ve Sosyal İslâm Tarihi*, İstanbul 1994, VIII, s. 86-241.
- Pachymérès, Georges, *Relations Historiques*, ed. Albert Failler, Fransızca çev. Vitalien Laurent, Corpus Fontium Historiae Byzantinae 24, I, Paris 1984.
- Peacock, A. C. S., "The Seljuk Sultanate of Rum and Türkmen of the Byzantine Frontier 1206-1279", *Al-Masaq*, 2014, Vol. 26, s. 267-287.
- Psellos, Mikhail, *Mikhail Psellosun Khronographia'sı*, çev. Prof. Dr. Işın Demirkent, Ankara 2014.
- Rasonyi, Lazslo, *Tarihte Türklük*, Ankara 1971.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, Ankara 1992.
- Roach, Levi, *Normanlar Avrupa'nın Kurucuları Asya'nın Fatihleri*, (Çev., Bekir Çelikcan), İstanbul 2023.
- Sarıcı, Burak Nazif, *Haçlıları Durduran Seçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan*, İstanbul 2022.
- _____, "Sıbt İbnü'l Cevzî'nin Miratü'z zaman fi Tarihi'l ayan Adlı Eserine Göre I. Kılıç Arslan", *Sultanlar Şehri Silvan Tarih-Toplum*, ed. Oktay Bozan ve dğr., Ankara 2021.
- Savvides, Aleksios, "Tourkopouloi", *MGE*, 51, 1988, 121- 122.
- Sıbt İbnü'l-Cevzi, *Miratü'z zaman fi Tarihi'l Ayan*, nşr. İbrahim ez-Zeybek, XX, Beyrut 2013.

- Sevim, Ali, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1989.
- _____, *Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur*, Ankara 1990.
- Sevim-Ali - Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Ankara 2014.
- Sümer, Faruk, *İslâm Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, Ankara 1988.
- Şen, Fatih, *Bizans İmparator Muhafız Birlikleri Varegler*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Trabzon 2022.
- The Chronicle of Morea*, İngilizce çev. Harold E. Lurier, London 1964.
- Theotokis, Georgios, *The Campaigns of The Norman Dukes of Southern Italy Against Byzantium, in The Years Between 1071 and 1108 AD*, University of Glasgow Unpublished PhD Thesis, Glasgow 2010.
- Treadgold, Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997.
- Tolan, Öner, "Bizans Tarihçisi Agathias ve Türkler Hakkında Verdiği Bilgiler", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, sy. 39, s. 141-159.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2002.
- Usta, Aydın, "Haçlı Seferleri Döneminde Din Değiştirme Vakaları", *Belleter*, 75, sy. 274, Ankara 2011, s. 691-717.
- Vasary, Istvan, *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. Ali Akkoyunlu, İstanbul 2008.
- Vasiliev, Alexander, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, İstanbul 2018.
- Vryonis, Speros, *The Decline of Medieval Helenizm in Asia Minor*, çev. İdem Erman, İstanbul 2020.
- Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Al-i Selçuk [Oğuznâme-Selçuklu Târihi]*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2017.
- Wilskman, Juho, "Battle of Prinitsa in 1263", *Byzantinische Zeitschrift*, vol. 105, 1 (2012), s. 167-198.
- _____, "Conflict and Cooperation: Campaigns on the Peloponnese in 1264", *Acta Byzantina Fennica*, vol. 4 (N. s.), Helsinki 2015, s. 85-122.
- _____, "The Campaign and Battle of Pelagonia 1259", *Byzantinos Domos*, sy. 17-18 (2009-2010), s. 131-174.
- _____, "The Conflict Between the Angevins and the Byzantines in Morea in 1267-1289: A Late Byzantine Endemic War", *Byzantina Symmeikta*, vol. 22, 2012, s. 31-70.
- Willermus Tyrensis, *Historia Rerum In Partibus Transmarinis Gestarum*, İngilizce çev. Emily Atwater Babcock-A.C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond The Sea*, I, New York, 1943.
- Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Ankara 1999.
- _____, "Yazıjioghlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. 14/3, October 1952, s. 639-668.
- Zachariadou, Elizabeth, "Tourkopouloi", *ODB*, III, New York-Oxford 1991, s. 2100.
- Zachariadou, Elizabeth, "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Hristiyan torunları". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 21 (2007), s. 245-257.
- Zeren, Mehmet, "Türklerin Ege Denizine İlk Çıkış Süreci", *I. Turgut Reis Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu*, Muğla 2011, s. 148-152.
- Zonaras, Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, çev. Bilge Umar, İstanbul 2008.

